

Antikvariskt planeringsunderlag

Fördjupad riksintressebeskrivning Öjeby kyrkstad ●●●

piteå museum

Sebastian Ulvsgård
Piteå museum
Juli 2013

Innehåll

Inledning	3
Källförteckning	4
Sammanfattning & förhållningssätt	6
Del 1. Områdesbeskrivning.....	7
Öjebyn i korthet	7
Områdets avgränsning	7
Gällande planer	7
Övrigt skydd	7
Vad är en kyrkstad?	9
Del 2. Historik.....	10
Öjebyn	10
Öjebyn och kyrkstaden på kartan	12
Öjeby kyrkstad	14
Bebyggelseutveckling i korthet	18
Södra delområdet	19
Norra delområdet	21
Delområden sammanfattning	22
Del 3. Uttryck för riksintresset.....	23
Planmönster	23
Skala och siluett	24
Hantverk och byggnadsteknik	25
Materialverkan	27
Vägar	28
Bebyggelsens sammansättning	29
Grönytor	30
Värdebärande siktlinjer/vyer	32

Omslagsbild: Kyrkstaden i
vinterskrud. Foto: A. Deger-
man, Piteå museum.

Inledning

Bakgrund

Kyrkstaden i Öjebyn är en av Piteå kommuns viktigaste kulturmiljöer och finns upptaget i både det kommunala och regionala kulturmiljöprogrammet. Kyrkstaden är även utpekad som riksintresse för kulturmiljövården och regleras i Miljöbalken 3 kap. 6§. Piteå museum har i samverkan med Piteå kommun arbetat för att upprätta ett utvecklingsprogram för Öjeby kyrkstad. Programmet ska verka för ett långsiktigt bevarande och utveckling av området. Som ett led i den satsningen har Piteå museum arbetat med att ta fram ett antikvariskt planeringsunderlag för området. Projektet har finansierats med medel från Länsstyrelsen i Norrbotten och Piteå kommun.

Den befintliga beskrivningen av riksintresset är översiktlig och saknar precision. Den nuvarande stadsplanen från 1970 ger inget tillräckligt skydd av kulturmiljön. I en ny detaljplan bör det upprättas skyddsbestämmelser och utökad lovplikt som reglerar åtgärder i miljön och kyrkstugornas underhåll. Det finns idag ett behov av ett kunskapsunderlag som kan ge vägledning för hur riksintresset bör hanteras i en planeringsprocess.

Kunskapsunderlaget har tagits fram av Piteå museum genom bebyggelseantikvarie Sebastian Ulvsgård. Samverkan har skett genom en referensgrupp bestående av antikvarie Jeanette Aro, Länsstyrelsen i Norrbotten, kulturmiljöutvecklare Johannes Räftegård, Piteå kommun samt stadsarkitekt Gudrun Åström, Piteå kommun.

Syfte

Syftet med den fördjupade riksintressebeskrivningen har varit att beskriva och precisera områdets kulturhistoriska innehåll, upplevelsemässiga kvaliteter och de fysiska uttrycken för riksintresset. Målet har varit att skapa ett operativt kunskapsunderlag som kan omsättas i en planeringsprocess, för att tillvarata och utveckla områdets skyddsvärda egenskaper.

Tillämpning

Underlagets är i första hand tänkt att användas i utformningen av relevanta planregleringar för området. Underlaget kan också tillämpas mer generellt i den kommunala planeringsprocessen för att bedöma om en åtgärd, inom eller i nära anslutning till området, innebär påtaglig skada för dess riksintressanta egenskaper och kvaliteter. Underlaget ger ingen vägledning för hanteringen av interiöra värden.

Metod

Kunskapsunderlaget är ett resultat av åtta veckors arbete utfört av Piteå museums bebyggelseantikvarie. Det baserar sig på fältarbete genom flera besök på platsen samt litteratur- och arkivstudier med särskilt tonvikt på undersökning och bearbetning av ett historiskt kartmaterial.

Läsanvisning

Rapporten är uppdelat i tre delar.

Del ett gör en översiktlig beskrivning av området. Där framgår hur undersökningsområdet behandlas i befintliga styrdokument och kulturmiljöunderlag samt vilka juridiska skydd det omfattas av.

Del två är en historisk skildring av Öjebyn och kyrkstaden. Där beskrivs de historiska skeenden som har haft betydelse för framväxten och forandet av dagens miljö.

Del tre är rapportens huvuddel. Där beskrivs egenskaper och kvaliteter som är viktiga för förståelsen av områdets kulturhistoriska innehåll och platsens upplevelsemässiga kvaliteter. Detta görs övergripande för riksintressets norra och södra delområde och fördjupat för riksintressets kärnområde - kyrkstaden. Slutligen görs en genomgång av siktlinjer och vyer som är centrala för riksintressets fysiska uttryck. Här tydliggörs samband, skillnader och karaktäristiska egenskaper i kyrkstadsmiljön och hur platsen samspelar med sin närmaste omgivning.

Källförteckning

Kulturmiljöprogram

Husera - kulturmiljöer i Piteå. Kommunalt kulturmiljöprogram. Miljö & byggkontoret, Piteå kommun, 2005.

Norrbottnens kulturmiljöprogram 2010-2020. Regionalt kulturmiljöprogram. Länsstyrelsen i Norrbotten 2010.

Rapporter

Elmén Berg, Anna, *Restaurering av brunna kyrkstugan nr 161, Öjeby kyrkstad, Piteå församling, Piteå kommun*, Piteå museum, Piteå 2010

Joelsson, Jeanette, *Värdefulla vägmiljöer i Norrbottens och Västerbottens län*, Länsstyrelsen i Norrbotten, Länsstyrelsen Västerbotten, Vägverket, Umeå, 2001

Statliga utredningar
Kulturbebyggelseutredningen, *De norrländska kyrkstäderna: delbetänkande*, Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2003

Litteratur

1920-talets Öjebyn, Öjebyforskarna, Öjebyn, 1998

Axelsson, Alf W., *Pitebygdens historia: en kort historik till omkring 1900 : en studiebok*, Piteå, 1989

Bergling, Ragnar, *Kyrkstaden i övre Norrland: kyrkliga, merkantila och judiciella funktioner under 1600- och 1700-talen*, Skytteanska samf., Diss. Uppsala : Univ., Umeå, 1964

Carlsson, Curt, *Piteå församling: en resa genom 1000 år*, C. Carlsson, Hortlax, 1999

Cederlund, J. Valfrid, *Öjebyn i centrum: hembygdsbok för Piteå stad*, Piteå, Hortlax och Norrfjärdens socknar, Eget förl., Norrfjärden, 1951

Domeij, Pär, Nyström, Jan-Olov & Nyström, Maurits, *Kyrkstaden*, Luleå, Gammelstad, Norma, Skellefteå, 1999

Gustafsson, Ivar (red) *Vandring genom ett svunnet Öjebyn - om företag och företagare under tidigt 1900-tal*, Öjebyn, 2008

Höijer, Miriam, *Björklunda Öjebyn nr 3 om 3/32 mantal* ur Beskow, Hans (red.), Årsbok 1954, Norrbottens läns hembygdsförening, Luleå, 1954

Norgren, Gunnar, *Tillkomsten av Margreterlund och vad det betydde för Öjebyns omdaning* ur, Lundmark, Jonas (red.), Årsbok. 2007, Piteå museum, Piteå, 2007

Vikström, Eva, *Platsen, bruket och samhället: tätortsbildning och arkitektur 1860-1970*, Statens råd för byggnadsforskning, Diss. Umeå : Univ., Stockholm, 1991

Åman, Anders & Järnfeldt-Carlsson, Marta (red.), *Övre Norrlands kyrkor*, Swedish Science Press, Uppsala, 1992

Historiska kartor

Lantmäteriet. Historiska kartor, digital databas.

Bilder

Historiska S/V bilder: Piteå museums bildarkiv förutom bild sid. 14, kyrkstaden 1938, foto: Berthil Berthelson, Riksantikvarieämbetet.

Färgbilder, foto: Sebastian Ulvsgård, förutom flygbild över kyrkstaden sid. 5. Foto: Piteå kommun.

Grafiska illustrationer och kartöverlägg: Sebastian Ulvsgård

Flygbild över Öjeby kyrkstad med omgivning från sydväst, 2003. Redan under senmedeltiden var Öjebyn etablerat som sockencentrum. Det kom senare att bli platsen för det ursprungliga Piteå när byn fick stadsprivilegier år 1621. Förekomsten av en kyrkstad intill den senmedeltida kyrkan kan beläggas åtminstone till början av 1600-talet. Idag är Öjebyn och kyrkstaden sammanvuxna med Piteå nya stad som etablerades på Håggholmen 1666. Nya bostads- och industriområden som tillkommit under 1900-talet har gjort att en stor del av det öppna odlingslandskapet kring kyrkstaden försvunnit. Trots förändringar framstår kyrkstaden som en välbevarad och unik kulturmiljö i Piteå kommun. Platsen har ett stort kulturhistoriskt värde även i ett nationellt perspektiv och är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Foto: Piteå kommun.

Sammanfattning & förhållningssätt

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET | FÖRHÅLLNINGSSÄTT

SKALA & SILUETT

Öjeby kyrkstad uppvisar en stor variation i kyrkstugornas skala och volym med en relativt sett hög andel flerkammarstugor. Det förstärker platsens heterogena karaktär och skapar spännande taklandskap och gatumiljöer. Kyrkan och klockstapelns karaktäristiska tegelornrade gavelfält och spiror har ett starkt identitetsskapande värde för kyrkstaden och Öjebyn i stort.

Det befintliga taklandskapet och upplevelsen av kyrkstugornas varierande storlek är känsligt för förändring. Påbyggnader, förändrade takvinklar, förändrad utformning eller nedmontering av skorstenar är exempel på sådana kritiska punkter. Nyttillskott i miljön bör i skala och volym förhålla sig varsamt till den befintliga kyrkstugebebyggelsen.

HANTVERK & BYGGNADSTEKNIK

Öjeby kyrkstad är ett enastående exempel på en sammanhållen miljö präglad av en månghundraårig timrings- och hantverks-tradition. En stor andel kyrkstugor är inte brädslagna och utgör en rik provkarta på äldre byggnadstekniker. Timret är en källa till kunskap om en stuga flyttats, bytt funktion eller förändrats på annat sätt. En stor andel kyrkstugor i Öjebyn har omsorgsfullt bearbetade snickerier. En påtaglig estetisk resurs i miljön, samtidigt som det illustrerar att ägandet av en kyrkstuga var förenat med status.

Igensatta dörr- eller fönsteröppningar, äldre lagningar, knutar, återanvända byggnadsdelar, spår av äldre takkonstruktioner och timmermännens verktyg har stor berättarpotential. Den kan snabbt omintetgöras om moderna metoder och material tillämpas vid underhållsåtgärder. Brädslagning av tidigare opanelade kyrkstugor är ytterligare exempel. Snickerier i och över dörrar och fönster, fönsterluckor och knutlådor ger mycket av kyrkstadens unika karaktär och bör visas särskild hänsyn.

PLANMÖNSTER

Öjeby kyrkstads organiska och spontant framvuxna planmönster är ett av platsens mest utpräglade karaktärsdrag. Kyrkstugornas nockriktningar varierar och de står tätt placerade med viss förskjutning i förhållande till varandra. Öjebyn är ett pedagogiskt exempel över hur städer och kyrkstäder kunde se ut i Övre Norrland under 1600-talet. Planmönstret har stora upplevelsemässiga kvaliteter eftersom det erbjuder spännande rumsbildningar och manar till ett varierat och spontant rörelsemönster

Förändring av kyrkstugornas placering genom flyttning, upprättning eller förändrade nockriktningar riskerar att rubba eller tillrättalägga ett oregelbundet planmönster som är kulturhistoriskt förankrat och ett av kyrkstadens mest skyddsvärda egenskaper. Relationen bebyggelse - väg är utpräglad i kyrkstaden. Vägarna har styrt platsens bebyggelseutveckling sedan medeltiden och är en viktig del av planmönstret, vilket direkt påverkas av förändringar i vägnätet. Se vidare i avsnittet "vägar".

UTTRYCK FÖR RIKSINTRESSET | FÖRHÅLLNINGSSÄTT

MATERIALVERKAN

Variation när det gäller kyrkstugornas materialval, färgsättning, yta och struktur är avgörande element för kyrkstadens ålderdomliga prägel och brokighet. Traditionella pigment i linolje- och slamfärger förmedlar trots stor omväxling, en harmonisk och sammanbindande upplevelse av kyrkstadsmiljön.

Likformighet och enhetlighet är inte eftersträvarvärt. Alltför generella riktlinjer när det gäller val av pigment, fasadbeklädnad etc. kan äventyra kyrkstadens heterogena karaktär. Patina i naturligt åldrade material ger miljön autenticitet som är känslig för underhållsåtgärder där utbyte av material är större än vad skadan föranleder. Detsamma gäller bemålning av tidigare omålade byggnadsdelar och detaljer.

BEBYGGELSENS SAMMANSÄTTNING

Kyrkan och kyrkstugebebyggelsen är utplandad med byggnader som till form och skala markerar en annan funktion. Det ger kyrkstaden ett större tidsdjup och skapar en förståelse för kyrkstädernas mångsidighet och komplexitet. t.ex. permanenta bostäder på stadstomter från 1600-talet samt bebyggelse som historiskt sett fyllt viktiga icke-kyrkliga samhällsfunktioner.

Bebyggelsen inom kyrkstaden, utöver kyrkstugorna, är en viktig del av platsens kulturhistoriska värde. Flera av husen används permanent vilket gör att de är utsatta för ett större förändringstryck. En förändrad färgsättning, fasad eller tillbyggnad kan minska miljöns avläsbarhet samt förståelsen för byggnadernas funktion och kulturhistoriska sammanhang.

VÄGAR

En stor del av vägnätet fanns redan under 1600-talet och har styrt bebyggelseutveckling och planmönster i kyrkstaden. Den medeltida Kustlandsvägen som motsvaras av dagens Affärgatan har fortfarande status som huvudstråk genom kyrkstaden. Kyrkstugornas placering i liv med gata skapar småskaliga och intima vägmiljöer som på sina håll förstärks av traditionell grus- eller gräsbeläggning.

Vägnätets ålderdomliga karaktär är känsligt för åtgärder som innebär uträtning av befintliga sträckningar eller asfaltering av tidigare oasfalterade ytor eller gator. Små, namnlösa gränder mellan kyrkstugorna har ofta en lång historisk kontinuitet och berättar om månghundraåriga rörelsestråk, till kyrkan eller till den tidigare hamnen vid Avan. En flytt av en eller flera kyrkstugor kan omedelbart osynliggöra sådana strukturer.

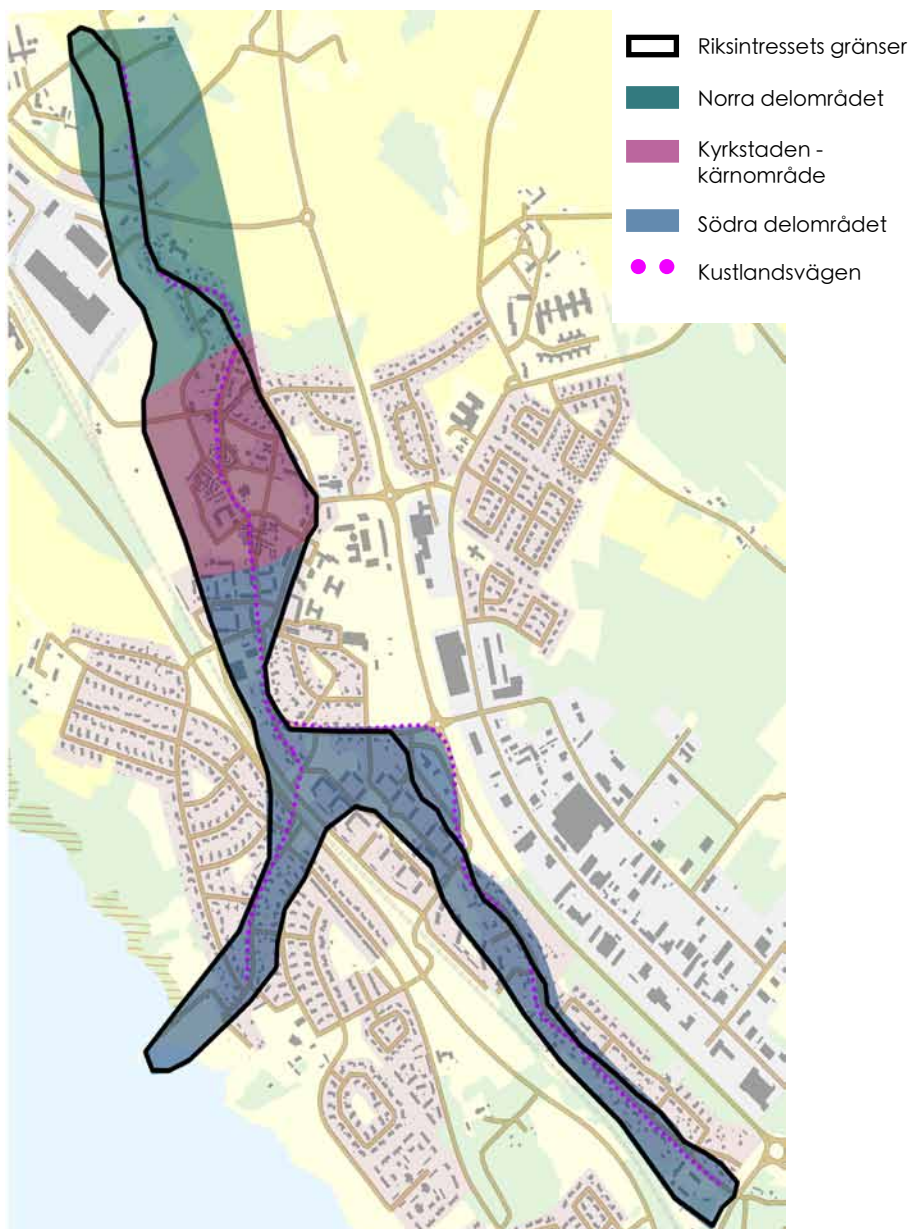
GRÖNYTOR

Gröna gårdsrum mellan kyrkstugorna är ett karaktäristiskt inslag i Öjebyn med stor upplevelsemässig potential. Flera av kyrkstadens grönytor markerar äldre jordbruksmark som aldrig varit bebyggt. Grönytorna upprätthåller delvis det öppna landskap som tidigare präglade kyrkstadens omgivning. Samtidigt fungerar de som viktiga buffertzoner mellan kyrkstaden och anslutande modern bebyggelse.

De enkla grönytorerna mellan stugorna är viktigt för förståelsen av kyrkstadens tillfälliga användning. Planteringar har ingen historisk förankring i kyrkstaden. Om grönytorerna bebyggs försämras deras möjlighet att markera äldre jordbruksmark eller tidigare vattenlinjer. Samtidigt försvinner deras funktion som buffertzoner som idag upprätthåller upplevelsen av en autentisk historisk miljö.

Del 1. Områdesbeskrivning - översikt och planer

Öjebyn i korthet

Öjebyn är en stadsdel i Piteå och ligger belägen ca fem kilometer nordväst om stadskärnan. Öjebyn var platsen för det ursprungliga Piteå och etablerades som socknens kyrkliga centrum i början av 1400-talet. Idag är Öjebyn sammanvuxet med Piteå stad. Stadsdelen karaktäriseras delvis fortfarande av sin historiska ställning som sockencentrum med medeltidskyrkan och kyrkstaden som central punkt. Idag är Öjebyns starkaste karaktäristika de industriella näringarna som etablerats under 1900-talet och en modern villabebyggelse, med inslag av en välbevarad äldre träbebyggelse. De omgivande jordbruksmarkerna som historiskt sett präglat Öjebyn är till stora delar bebyggda. I norr finns större sammanhängande områden av hävdad odlingslandskap och flera äldre gårdsplatser, t.ex. gårdarna vid Hällan och Holmen som har rötter i medeltiden.

Områdets avgränsning

Undersökningsområdets omfattning följer i stort gränserna för riksintresset. Österut gränsar området till länsväg 374 och västerut till järnvägen mellan Piteå och Älvsbyn. Den medeltida vägsträckningen Kustlandsvägen löper som en ryggrad genom området och ger riksintresset sin form. Undersökningsområdet har delats in i tre områden. Norra och södra delområdet behandlas översiktligt. Det huvudsakliga motivet för riksintresset och undersökningens fokus är den senmedeltida stenkyrkan med omgivande kyrkstadsbebyggelse, här benämnd som "kärnområde". Kärnområdet avgränsas i norr av den gamla

kvarken och i söder av den moderna tätortsbebyggelsen i bykärnan.

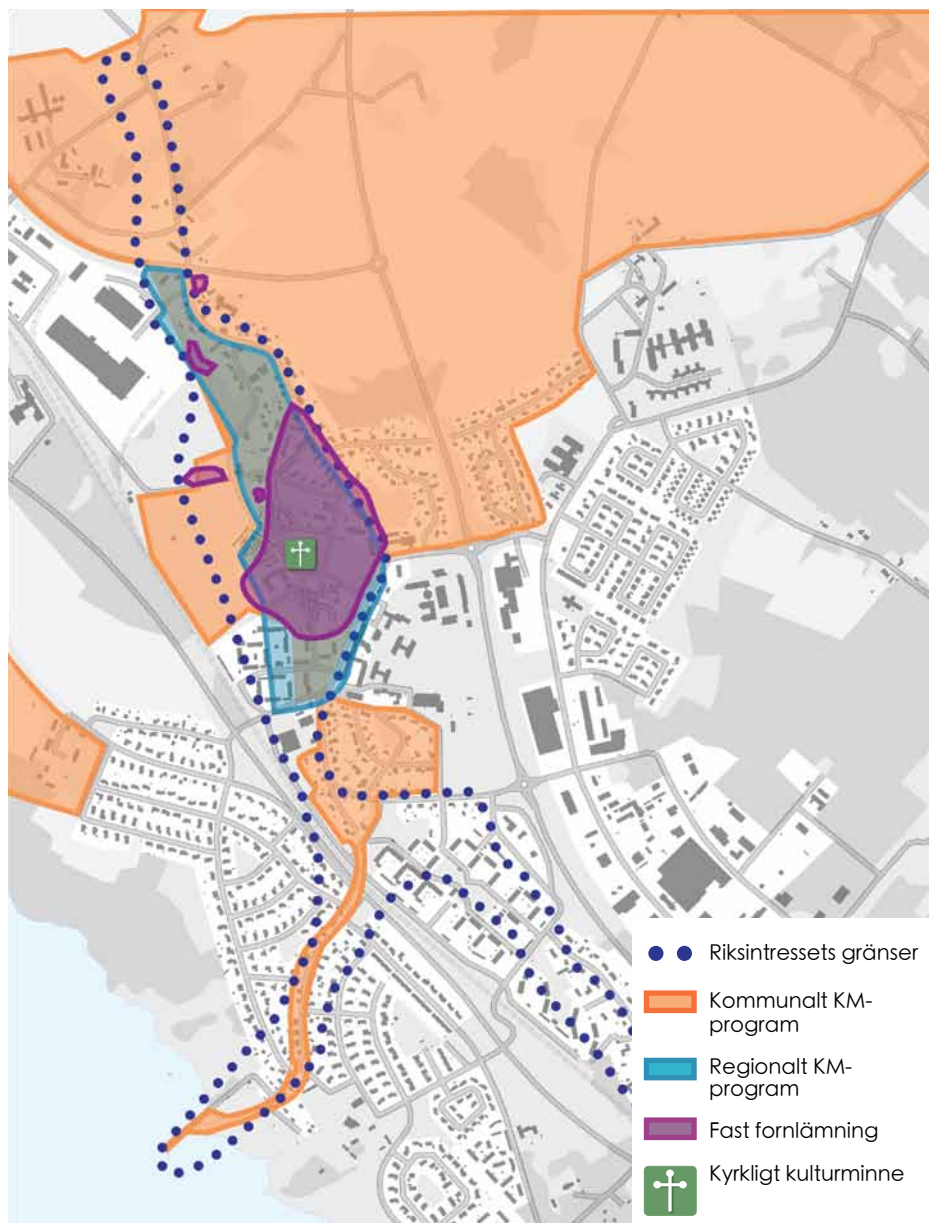
Fastighets- och ägoförhållanden

Kyrkstadsbebyggelsen i landets kyrkstäder står idag på mark som tillhör kyrkan eller i några fall kommunen. Kyrkstugorna i Öjebyn står på mark som ägs av kyrkan. Byggnaderna ägs och förvaltas av kyrkstugeägarna. I varje kyrkstuga finns ofta flera kammare vilket gör att en stuga i regel har mer än en ägare. Varje kyrkstugeägare ansvarar för underhållet av sin kammare och motsvarande del av exteriören. Uppdelningen mellan markägare och olika kyrkstugeägare kan ibland ge upphov till en osäkerhet när det gäller ägarbild och ansvarsfördelning mellan olika parter.

Gällande planer

Den gällande planen för kyrkstadsområdet i Öjebyn är en stadsplan från 1970 med plannummer 242. Ändrade stadsplanebestämmelser antogs 1975 och ersatte då äldre bestämmelser, plannummer 280. Stadsplanen reglerar markanvändningen så att den mark kyrkstugorna står på endast får användas för kyrkstugebebyggelse samt för ändamål som har samband med kyrkstadens kulturhistoriska karaktär. Storleken för en nyuppförd kyrkstuga begränsas i plan till 60 m² och taklutningen regleras till högst 30°. I gällande stadsplan finns inga skyddsbestämmelser för befintlig kyrkstadsbebyggelse.

Områdesbeskrivning - Övrigt skydd

Övrigt skydd

Riksintresse [BD 59]

Kyrkstaden i Öjebyn är riksintresse för kulturmiljövården med motiveringen:

Kyrkstad och stadsmiljö. En av landets största kyrkstäder som utvecklats ur en medeltida kyrk- och marknadsplats vid kustlandsvägen och som fortfarande bevarar en levande kyrkstadstradition. Den äldsta platsen för Piteå stad, med stadsprivilegier från 1621, som i planmönster och bebyggelse ännu ger en uppfattning om landets nyanlagda småstäder vid 1600-talets början. (Vägmiljö).

Uttryck för riksintresset:

Kyrkomiljön med 1400-talskyrkan med fristående klocktorn, sockenmagasin. Den gamla kustlandsvägen samt planmönstret med ett oregelbundet gatunät av närmast medeltida karaktär, tomtstrukturer och öppna platser. Den småskaliga kyrkstadsbebyggelsen med kyrkstugor och kyrkstallar. En minnessten över Adolf Fredriks besök på 1750-talet. Det omgivande odlingslandskapet med öppna marker runt kyrkstaden. Silhuetten, anblicken från omgivningarna samt utblickar mot Svensbyfjärden och stadens tidigare hamn.

Kommunalt kulturmiljöprogram

Öjebyn och kyrkstaden är upptaget i Piteå kommuns kulturmiljöprogram Husera som särskilt värdefull kulturmiljö med motiveringen:

Bebyggelsen som vittnar om Öjebyns tidiga historia ligger utspridd i landskapet, på höjder intill medeltidens kustlinje. Platserna är än idag bebyggda av en eller flera Norrbottens-

gårdar/.../Den gamla stadsplatsen i Öjebyn låg vid kyrkan och var ungefär lika stor som dagens kyrkstad. Inom Öjebyns tätort är det viktigt att kyrkstadens bebyggelse vårdas på ett sådant sätt att dess kulturhistoriska och estetiska värden inte minskar.

Kyrkan och klockstapeln beskrivs som de påtagligaste medeltida arven i Pitebygden. Det poängteras även att den historiska Kustlandsvägen bör bibehålla sin sträckning och sin funktion som huvudstråk genom Öjebyns tätort även i framtiden.

Regionalt kulturmiljöprogram

Öjebyn är även upptaget i Norrbottens kulturmiljöprogram 2010-2020:

I Öjebyn finns en välbevarad kyrka, kyrkstad, kustlandsvägens ursprungliga sträckning genom kyrkstaden och annan äldre, välbevarad bebyggelse i bykärnan. Detta minner om den centrala roll som Öjebyn en gång spelade i bygden som kyrkligt och merkantilt centrum. De största hoten mot kulturmiljön som förs fram är kyrkstugornas minskande användning och ett ökat exploateringsstryck på Öjebyns centrum.

Kyrkligt kulturminne

Kyrkan, klockstapeln, kyrkotomten och begravningsplatsen skyddas som kyrkligt kulturminne enligt KML kap 4.

Fast fornlämning

Området kring kyrkan och kyrkstaden, består av så kallade kulturlager. Området skyddas som fast fornlämning enligt KML kap 2. Markingrepp kräver särskilt tillstånd från Länsstyrelsen.

Områdesbeskrivning - Vad är en kyrkstad?

Kyrkan och klockstapeln från senmedeltiden skyddas som kyrkligt kulrutminne enligt KML kap 4. Deras kulturhistoriska värden uppmärksammas i riksintressebeskrivningen samt i de kommunala och regionala kulturmiljöprogrammen.

1817 och 1848 års kungliga skrivelser

Breven som fortfarande har juridisk giltighet slår fast att inga nya kyrkstugor får uppföras utan Länsstyrelsens tillstånd och att handel enbart får bedrivas under marknadstid. Breven reglerar det tillfälliga nyttjandet och har delvis bidragit till att upprätthålla kyrkstads-traditionen.

1895 års byggnads- och ordningsstadga

För Öjebyn finns en speciell stadga som reglerar byggande, renhållning och vägun-derhåll inom kyrkstaden. Liksom de kungliga skrivelserna föreskrivs att kyrkstugorna inte får användas för stadigvarande boende.

Kyrkstadens oregelbundna planmönster lyfts fram som ett viktigt uttryck för riksintresset i den befintliga motiverings-texten.

Vad är en kyrkstad?

Begreppet kyrkstad syftar här på den bebyggelse bestående av boningshus, bodar och stallar som uppförts i direkt anslutning till en sockenkyrka och vars huvudsakliga funktion varit att bereda tillfälligt husrum för sockenbornas besök vid kyrk-platsen. Kyrkstäder blev nödvändiga i en kontext av glest befolkade socknar, långa avstånd mellan kyrkorna och få städer. Besöken gjordes vid de kyrkliga helgerna eller vid marknad. Eftersom kyrkstäderna ofta var sockencentrum sammanstrålade den kyrkliga och värdsliga ordningen vid dessa platser. Även om den huvudsakliga funktionen var kyrklig knöts ofta handelsmässiga, beslutsfattande, sociala och militära funktioner till kyrkstäderna som därmed bands närmare centralmakten.

Deras ursprung är lite känt men förekomsten av kyrkstäder i Sverige kan beläggas till åtminstone andra hälften av 1500-talet. Framväxten sammankopplas ofta med reformationens ökade krav på närvaro vid kyrkliga sammankonster. Kyrkstäder är ett norrländskt fenomen, med undantag för den kyrkstad som fanns i Kopparberg. Kyrkstäder har även förekommit i begränsad omfattning i Norge och Finland. Totalt har det funnits 71 kyrkstäder i Sverige. Det huvudsakliga utbredningsområdet har varit, och är fortfarande Västerbotten och Norrbotten där de flesta av dagens 16 bevarade kyrkstäder finns. Endast Ankarede i Jämtland ligger utanför de två nordligaste länen. Lappmarkens kyrkstäder skiljer sig på många sätt från kustlandet. De präglas av den etniska blandningen och består helt eller delvis av traditionell samisk bebyggelse - kåtor och härbren.

Del 2. Historik - Öjebyn

Ovan: Flyggfoto över Öjebyn från söder omkring 1940-1950. Med kyrkan som utgångspunkt växte jordbruksbyn fram som socknens centrum under senmedeltiden.

Nedan: Kustlandsvägen var en medeltida vägsträckning som fick status som landsväg under 1600-talet. Den har idag i stort en bevarad sträckning genom Öjebyn. Äldre foto från Rågrinden i södra delen av undersökningsområdet.

Öjebyn - socknens centrum

Piteås äldsta sockencentrum var den så kallade Kyrkbyn några kilometer uppströms Öjebyn, som redan under 1300-talet var en etablerad boplat och handelsplats. Med tiden blev platsen osegelbar på grund av landhöjningen och en flytt av centralorten blev nödvändig. Öjebyn etablerades som nytt sockencentrum 1408 när härads-hövdingen Peter Djekens donerade landområdet till prästbordsjord. En stenkyrka började uppföras någon gång kring sekelskiftet 1500. Liknande kyrkor som den i Öjebyn uppfördes längs Norrlandskusten i bland annat Umeå, Nederluleå och Kalix. De stora stenkyrkorna berättar i ett nationellt perspektiv om statsmaktens ökande närvaro i Övre Norrland under senmedeltiden. Kyrkan i Öjebyn fick sin nuvarande form när korsarmarna byggdes till i mitten av 1700-talet för att rymma en växande församling.

Öjebyn var redan under medeltiden en rik jordbruksbygd. På höjdlägena i landskapet kring kyrkplatsen ligger de medeltida gårdsplatserna Hamn, Hällan och Holmen som fortfarande är bebyggda. Gårdsplatserna är tillsammans med kyrkan och klockstapeln de tydligaste spåren av Öjebyns och Piteå sockens medeltida historia.

Piteå gamla stad

Centralmaktens ökade inflytande över handel, beskattning och kyrkliga frågor gjorde att nya köpstäder inrättades i Övre Norrland under 1600-talet. Öjebyn som var ett etablerat sockencentrum med handelsplats, kyrka och

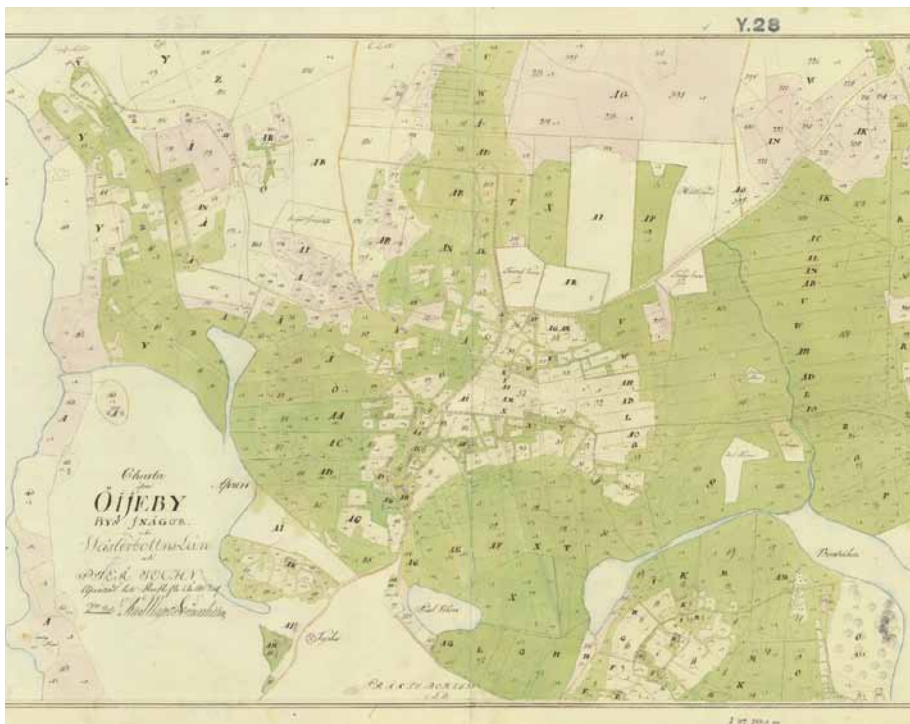
prästgård fick Piteås första stadsprivilegier 1621. Staden växte fram runt sockenkyrkan och under 1600-talet omtalas kyrkstadsbebyggelsen för första gången i källorna. En brand i den nyanlagda staden år 1666 ödelade trähusbebyggelsen och en flytt av staden föreslogs. Piteå återuppsattes på sitt nuvarande läge på Häggholmen.

Kustlandsvägen var en vägsträckning längs Norrlandskusten med rötter i medeltiden. Vägen fick status som landsväg under 1600-talet och var huvudstråket genom Piteå gamla stad. Till en början gick vägen ned till Båtskatan varifrån resenärerna färdades över älven med båt. Där låg även den gamla avrättningsplatsen. Vägens sträckning förändrades delvis när Piteå nya stad etablerades, då resenärer istället kunde färdas landsvägen förbi Häggholmen. Norr om kyrkstaden, utmed Kustlandsvägen, etablerades tidigt några av Öjebyns största gårdar. Flera av dagens gårdsplatser fanns redan under 1600-talet men är idag främst bebyggda med byggnader från 1800-talet. Synliga spår från tiden då Öjebyn var köpstad är den äldre Kustlandsvägen som till stora delar bevarat sin sträckning genom samhället.

Kyrkligt och militärt centrum

Trots stadsflytten fortsatte Öjebyn att vara socknens kyrkliga centrum ända fram till början av 1900-talet. Under 1700-talet fanns tre prästgårdar i Öjebyn. Kaplansgården som hade ett centralt läge i kyrkstaden revs under 1950-talet och är idag platsen för Solanderparken. Kyrkoherdebostället eller

Historik - Öjebyn

Ovan: Storskifteskartan över Öjebyn från år 1802 visar en utpräglad jordbruksbygd kring bykärnan. Kyrkan är utmärkt i kartans vänstra nedra hörn.

Nedan: Från slutet av 1800-talet växte nya industrier fram i pitebygden. Carl Anton Hedqvist, född i Öjebyn, blev en av de stora industrimännen. Hans "Villa Hede" uppfördes under 1890-talet och ligger i undersökningsområdets norra del.

Prostgården som den också kallas, flyttades från sin ursprungliga placering i närheten av nuvarande OKQ8 år 1970, till nuvarande läge direkt norr om kyrkan. Komministerbostället Björklunda från 1720-talet fungerade under delar av 1700-talet som prästbostad för Daniel Solander, farfar till botanikern och upptäcktsresaren Daniel Solander. Idag är det ett av de äldsta husen i centrala Öjebyn. Gårdsplatsen är ännu äldre och var bebyggd redan 1543.

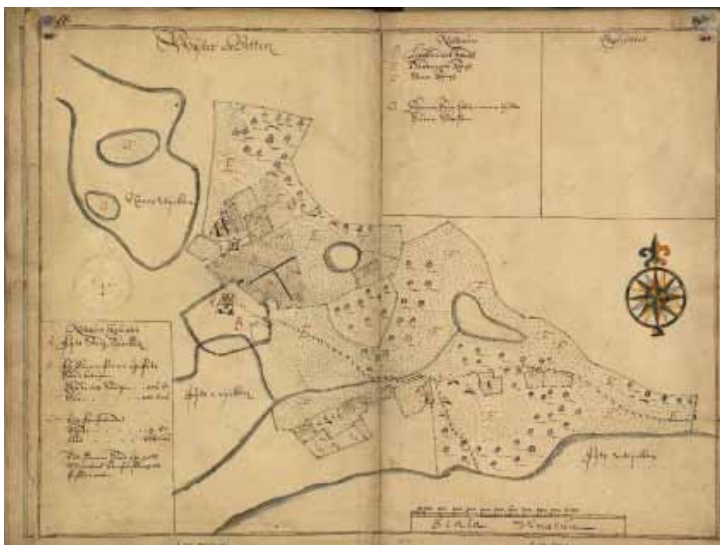
Öjebyn utvecklades även till en central plats för det organiserade militärväsendet. Överstebostället Gran etablerades redan under 1680-talet, men dagens byggnad stammar från 1740-talet och fungerar nu som lantbruksskola. Kung Adolf Fredriks besök i länet och överstebostället 1752 hedrades med en obeliskformad minnessten i grön-spräcklig marmor som restes intill kyrkan. Den utformades av Carl Hårleman, en av den tidens mest betydelsefulla arkitekter och är ett monument över Öjebyns fortsatt viktiga ställning i Piteå socken även efter stadsflytten.

Industrialisering och samhällsbildning

Under 1800-talet och första hälften av 1900-talet växte nya näringar fram i Öjebyn vid sidan om jordbruket. Nya industrier, kommersiella verksamheter och hantverkare etablerades i en samhällsutveckling som på många sätt präglar dagens Öjebyn. En av de stora industrimännen, Carl Anton Hedqvist uppförde under 1890-talet en av sina påkostade villor "Villa Hede" vid Kustlandsvägen i norra Öjebyn. Bebyggelsen längs Affärgatan

fick en kommersiell karaktär med småindustrier, affärer och caféer. Flera verksamheter försvann i samband med bygget av församlingsgården i början av 1970-talet. Under 1900-talet genomgick samhället stora förändringar. År 1967 uppgick Öjebyn i Piteå storkommun och blev en del av tätorten. Den glesa jordbruksbyn har förtätats kraftigt under 1900-talet, framförallt de centrala delarna av Öjebyn söder om kyrkstaden. I ett första steg av egna hem under 1930-1950-talen och med ökad kraft från 1960-talet i form av villabebyggelse och miljonprogrammets flerbostadshus.

Historik - Öjebyn och kyrkstaden på kartan

T v: Piteå köpstad, geometrisk avmätning 1642. Piteå köpstad fick stadsprivilegier 1621 men med dagens mått handlade det snarare om en koncentrerad by vid den här tiden. På kartan ser vi ett utpräglat odlingslandskap med åker- och ängsmark intill kyrkotomten. Gårdsplatsen norr om kyrkan ligger kvar än idag, det s.k. Gästgiveriet med en huvudbyggnad från 1700-talet. Lantmäteriet, kartnr. saknas.

T h: Piteå köpstad, geometrisk avmätning 1649. Kartan visar stadstomternas utbredning vid mitten av 1600-talet. Vid den tiden gick Avans vattenlinje nästan hela vägen upp till kyrkotomten. Lantmäteriet, kartnr. saknas.

T v: Öjebyn, geometrisk avmätning 1695. Norra Öjebyn framträder tydligt på kartan som den rikaste jordbruksbygden under slutet av 1600-talet med en stor koncentration av gårdsplatser. De södra delarna domineras av ängs- och utmarker. I kartans högra del syns vägen till nya Piteå stad som börjat ta form på Håggholmen. Lantmäteriet, 25-PTJ-3.

Piteå Gammelstad 1804. Åren 1803-1805 genomfördes Piteå kyrkstadsreglering i Öjebyn. Bakgrunden till regleringen var en tvist som gjorde det nödvändigt att klargöra vem som skulle ha rätt att äga en kyrkstuga på kyrkovallen samt tomtstorleken. En karta över kyrkstaden upprättades av lantmätare Lars W. Clausen år 1804. Det är idag den enda detaljerade historiska kartan över Öjeby kyrkstad. Lantmäteriet, 25-PTJ-

Historik - Öjeby kyrkstad

Kyrkstäder har beskrivits som tillfälliga urbana platser på landsbygden. Från att ligga stilla och öde under delar av året, levde dessa platser upp vid kyrkhelger och marknadsdagar. Då öppnades kyrkstugornas igenslagna fönsterluckor och befolkningen i kyrkstaden mångdubblades. De norrländska kyrkstäderna fyllde en viktig kyrklig funktion men blev samtidigt centrala platser för handel och andra viktiga samhällsfunktioner, något som Öjeby kyrkstad är ett tydligt exempel på.

Kyrkstaden och kyrkolivet

Öjeby kyrkstads existens är i första hand en följd av religionens och kyrkans inflytande i sockenbornas liv. I den protestantiska svenska kyrkan innebar kyrkoplikten att alla sockenbor skulle besöka gudstjänsten på söndagar och övriga helgdagar. I Norrland var avståndet mellan kyrkorna ofta långt och

Det var med häst och vagn som sockenborna färdades till och från kyrkstaden. Foto omkring 1907.

redan under 1600-talet mjukades de strikta kraven upp genom s.k. kyrkotur som innebar att kyrkobesökens regelbundenhet varierade beroende på hur långt ifrån kyrkan man bodde. Under perioden 1540 - 1618 hade nio av tio bönder i Piteå en kyrkväg som var mindre än två mil, vilket var kortare än många andra socknar i Övre Norrland vid samma tid. Relationen mellan ägande av en kyrkstuga och kyrkvägens längd är alltså inte hela förklaringen till kyrkstädernas existens. År 1804 var kyrkstugeägarna inom milen fler än de utom milen. Det vittnar snarare om att ägande var förenat med status och prestige. I Öjeby kyrkstad liksom i flera andra av Övre Norrlands kyrkstäder var ägandet av en kyrkstuga knutet till jordäggande. Formellt sett var det hemmansägare som tilläts äga en kyrkstuga. Jordlösa var följaktligen uteslutna från den möjligheten.

Samtliga sockenbor hade en skyldighet att infinna sig vid de kyrkliga helgdagarna och kyrkstäderna kom därför att fylla en viktig social funktion. Här samlades sockenborna flera gånger om året, både äldre och yngre, för några dagars samvaro. Från andra hälften av 1700-talet var dessa kyrkhelger jul, påsk, pingst, nyårsdagen, trettondagen, maria bebådelsedag, midsommardagen och den heliga Mikael's dag. I kyrkstaden finns idag två äldre byggnader utöver kyrkstugorna med religiös funktion. Det är likboden som daterats till 1741 med dendrokronologi samt den flyttade prostgården från 1720-talet.

Påsklördagsmarknad år 1918. Längst till vänster i bild syns läkarbostaden samt två andra byggnader som alla revs omkring 1970 när församlingsgården Margretelund byggdes.

Lekande barn vid marknadstorget framför kyrkan omkring år 1900.

Historik - Öjeby kyrkstad

Marknadsplats och träffpunkt

Kyrkstäderna har utöver sin kyrkliga funktion även fungerat som centrala platser för handeln i kustlandet och i lappmarken. Marknaderna fyllde en viktig social funktion som träffpunkter för befolkningen.

Redan i början av 1600-talet var området kring kyrkan i Öjebyn en etablerad marknadsplats. Samtliga kyrkstäder som låg i lappmarken fungerade samtidigt som marknadsplatser. För kustsocknarna gällde detsamma utom i de socknar där det fanns en köpstad. Så var fallet i Piteå och under 1700-talet verkar inga marknader ha ägt rum vid Öjeby kyrkstad. Under 1800-talet var Öjebyn åter en etablerad marknadsplats. Påskhelgsfirandet sammanföll då med en välbesökt marknad vilket är fallet än idag. Den öppna platsen framför sockenstugan markerar det gamla marknadstorget som fanns redan under köpstadens tid.

Kyrkstadens övriga samhällsfunktioner

I Öjebyn liksom i flera andra av Övre Norrlands kyrkstäder sammanföll kyrkstaden med sockencentrat. Till kyrkstäderna knöts av den anledningen många andra viktiga samhällsfunktioner. Öjeby kyrkstad har fungerat mer generellt som samlingsplats vid sockenstämmor, ting och skatteuppbörd. Kyrkstugorna kunde då, precis som vid de kyrkliga helgerna, erbjuda logi. Sockenstugan i Öjebyn fyllde en funktion som tingsplats mellan 1676 och 1753, varefter tingen hölls i gästgivaregården.

Öjeby kyrkstad var även uppbördsplats under lång tid. Uppbörden var den skatt som sockenborna betalade till kronan. Strax norr om kyrkan i utkanten av kyrkstaden står kronboden där naturaskatten förvarades. Byggnaden kan spåras tillbaka till 1760-talet i äldre kartmaterial.

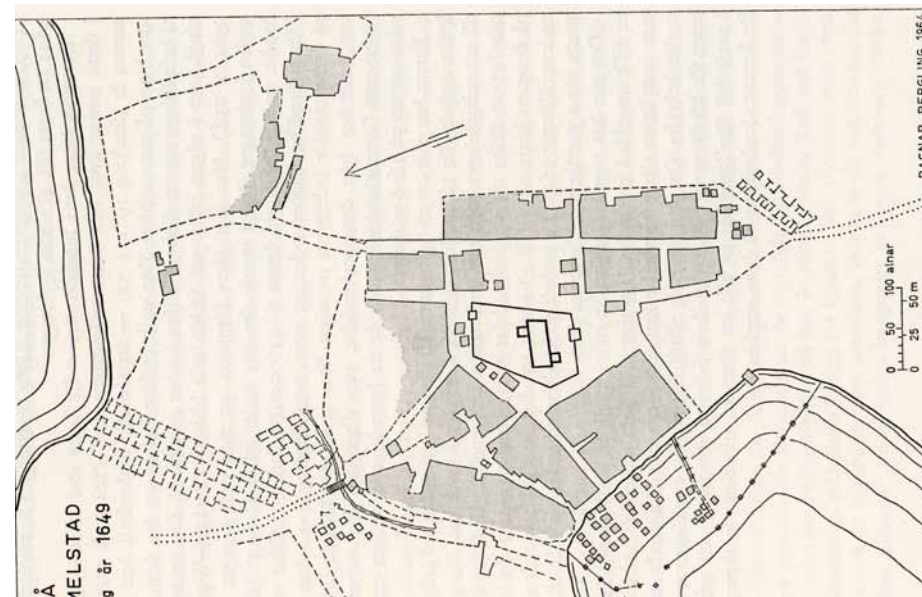
Även juridiska, militära och utbildningsmässiga institutioner etablerades i kyrkstäderna. Piteå sockens första skola byggdes 1846 nära kyrkan i Öjebyn och ritades av regementskrivaren L.A. Wallmark. År 1920 öppnades en folkskola i Öjebyn. Den stora träbyggnaden i tre våningar ritades av den lokalt förankrade arkitekten Viktor Åström. Skolan som låg på den nuvarande parkeringsplatsen vid kyrkan, revs 1970. I kyrkstaden låg även ett häkte som brann ner 1940 och ersattes av en ny byggnad. En del av det gamla planket runt häktet finns bevarat i kyrkstadsmuseet.

Kyrkstadens bebyggelseutveckling

I början av 1600-talet omnämns en kyrkstad i Öjebyn för första gången i källor. Tillkomsten av Piteå köpstad på 1620-talet och placeringen i Öjebyn hänger troligtvis samman med att det på platsen redan fanns en befintlig kyrkstugebebyggelse och en etablerad marknadsplats. Kyrkstugorna kunde utnyttjas som bas för de köpmansgårdar som växte fram i den nya staden. En del av de befintliga kyrkstugorna tvingades flytta i samband med stadsgrundandet för att lämna plats för permanent bebyggelse. En karta över Piteå stad från 1649 visar att stadens utbredning i stort överensstämmer med dagens

Även andra viktiga samhällsfunktioner knöts till de norrländska kyrkstäderna. Öjebyn var under lång tid ett viktigt militärt centrum med flera militärboställen. Här syns rekryternas uppställning på kyrkstadens marknadstorg 1941.

Karta över Piteå köpstad år 1649. Staden hade i stort sett samma utbredning och struktur som dagens kyrkstad. Karta renritad av Ragnar Bergling ur avhandlingen Övre Norrlands kyrkstäder 1964.

Historik - Öjeby kyrkstad

Långt in på 1900-talet omgavs kyrkstaden av jordbruksmark i alla väderstreck. Här betar en ko vid Avan i början av 1900-talet, platsen för kyrkstadens gamla hamn.

Försvinnandet av bodar och stallar är en av de största förändringarna av kyrkstäderna under 1900-talet. Foto Bertil Berthelson 1938, RAÄ.

kyrkstads struktur och omfattning. Där framträder även några husgrupper utanför stadens hägn i norr och söder. Det rör sig mest troligt om flyttade kyrkstugor längs med nuvarande Arnemarksgatan. I kyrkstaden finns fortfarande privatägda tomter som har sitt ursprung i 1600-talsstaden. I många fall syns dessa tomter tydligt än idag som permanenta bostäder insprängda bland kyrkstugorna.

Bränderna

Öjebyns kyrkstad har brunnit flera gånger. Stadsbranden 1666 och branden 1721 under Stora nordiska krigets rysshärjningar innebar troligtvis de mest omfattande förändringarna av kyrkstaden. De stora bränderna innebar att stora delar av trähusbebyggelsen försvann. En brand 1913 förstörde ett 30-tal kyrkstugor öster om kyrkan och innebar en stor förändring av kyrkstadens utbredning. De brunna kyrkstugorna tillhörde framförallt bönderna från Norrfjärden och återuppbyggdes istället kring kyrkan i Norrfjärden där en ny kyrkstad växte fram. Bränder är den största orsaken till minskningen av kyrkstugor de senaste 200 åren. År 1804 var antalet kyrkstugor 266 jämfört med dagens dryga 150. Så sent som 2007 skadades en av Öjebyns största kyrkstugor, nr 161, i en anlagd brand vilket krävde omfattande restaureringar.

De stora bränderna i Öjebyn gör att merparten av kyrkstugorna antagits vara uppförda under 1800-talet. Flera stugor uppvisar däremot ålderdomliga drag i timringsteknik och detaljer vilket gör att de kan antas stamma från 1700-talet.

En spegelbild av socknen

I Öjebyn fanns i början av 1800-talet och kanske redan under 1600-talet, ett samband mellan bebyggelsens placering i kyrkstaden och byarnas placering i socknen. De vägar som sockenborna färdades till kyrkplatsen gav upphov till kyrkstadens bebyggelsemönster. Byarna i norra tredingen, t.ex. Arnemark hade sina kyrkstugor längs vägarna norr och nordost om kyrkan. Byarna i södra tredingen, t.ex. Pitholm hade i huvudsak sina kyrkstugor längs vägarna söder och sydost om kyrkan etc. Med tiden har det så kallade *bysambandet* suddats ut men bebyggelsestrukturerna är stabila och synliga än idag.

Förändringar under 1900-talet

Den största skillnaden mellan kyrkstadens bebyggelse i början av 1800-talet och dagens miljö är avsaknaden av bodar och stallar. Dessa byggnadstyper försvann när de förlorade sina funktioner under 1800- och 1900-talen. I Öjebyn finns några enstaka bevarade stallbyggnader som blir sällsynta representanter för en tidigare vanlig byggnadstyp i kyrkstäderna.

År 1970 byggdes den nya församlingsgården Margretelund mot Avan, som var platsen för Öjebyns tidigare hamn. Bygget innebar att Prostgården flyttades vilket i sin tur innebar en flytt av 19 kyrkstugor som gavs ny placering norr om församlingsgården. På platsen för Margretelund låg tidigare läkarbostad, lanthandel med mera, vilka revs i samband med bygget. Under 1970-talet gjordes

Historik - Öjeby kyrkstad

omfattande restaureringar av kyrkstugorna, delvis med moderna hantverksmetoder och material. Under 2000-talet har flera restaureringsåtgärder pågått i kyrkstaden. En stor del av kyrkstugorna har lyfts och fått ny uppallning av natursten för att åtgärda sättningar i grunden.

Rötskadat timmer har i huvudsak ersatts och bearbetats med traditionella hantverksmetoder. År 2000 invigdes Solanderparken i kyrkstaden på platsen för den rivna prästgården.

Kyrkstaden omkring 1940. Det öppna odlingslandskapet präglade kyrkstadens omgivning under flera århundraden. Folkskolan som reser sig över kyrkstugorna syns till höger om kyrkan.

Kyrkstaden från Kustlandsvägen 2013.

Samma vy som ovan, omkring 1940. Ännu en bra bit in på 1900-talet var stickspån det dominerande taktäckningsmaterialet på kyrkstugorna.

Historik - Bebyggelseutveckling

Bebyggelseutveckling i korthet

- År 1620 etableras Piteå köpstad i Öjebyn. Då finns redan en etablerad kyrkstad på platsen. Kyrkstugebebyggelsen flyttas delvis till dagens Arnemarksgata för att bereda plats för köpstadens permanenta stadsbebyggelse. (A)
- Bebyggelsen växer fram utmed och mellan infartsvägarna till kyrkstadens.
- År 1666 brinner köpstaden ner till grunden och Piteå återuppbyggs på sitt nuvarande läge vid Håggholmen.
- År 1719 bränner ryssarna kyrkstadens, prostgården och Grans översteboställe under Stora nordiska kriget.
- År 1913 eldhärjas flera kyrkstugor i östra delen av kyrkstadens (B) som till stor del ägs av bönderna från Norrfjärden.
- År 1970 flyttas 19 kyrkstugor norr om kyrkan (C) och får nya placeringar i närheten av det nyuppförda Margretelund (D).
- Ett överlägg av 1804 års karta och en dagsaktuell karta över kyrkstadens visar en relativt stabil bebyggelsestruktur i många delar av kyrkstadens. Framförallt klungorna av kyrkstugor närmast Kustlandsvägen. En av de största förändringarna är den stora mängd stallar som rivits under 1900-talet. År 1804 fanns 266 kyrkstugor i Öjebyn, idag är antalet drygt 150.

Del 3. Uttryck för riksintresset - Södra delområdet

Utblickarna över Svensbyfjärden är en viktig del av riksintressets egenskaper och erbjuder stora upplevelsemässiga kvaliteter. Platsen har även en kulturhistorisk betydelse som gammalt färjeläge vid Kustlandsvägen över Piteälven. Siktlinje 1 ●●●●●●●●

Egnahem byggt 1954. Typisk kvadratisk planform och indragen placering i förhållande till vägen. Öjebyn 37:35

Flerbostadshuset från 1970-talet i bostadsområdet Linnéparken bidrar till undersökningsområdets kontrast mellan modernism och äldre träbebyggelse.

Riksintresseområdets utbredning är betydligt större än själva kyrkstaden. ”Armar” väster, söder och norr om kyrkstaden har fått sin form och motiverats utifrån de äldre vägsträckningarna genom Öjebyn. I det här kapitlet görs en översiktlig beskrivning av dessa vägmiljöers kvaliteter och egenskaper. Området kring kyrkan och kyrkstaden är det starkaste motivet för att området pekats ut som riksintressant. Detta kärnområde behandlas mer ingående från sida 20.

Södra delområdet

Den södra delen av undersökningsområdet utgörs av Kustlandsvägens sträckningar, dels till Svensbyfjärden, dels av den äldre stadsvägen till Håggholmen. Kustlandsvägens, senare Riksväg 13s, funktion som viktig förbindelselänk under flera århundraden blir tydlig genom bebyggelsens blandade ålder och karaktär.

Kustlandsvägens sträckning till det tidigare färjeläget vid Båtskatan har delvis splittrats av ny infrastruktur men är bevarad i huvudsak genom Båtskatavägen. Vägens mjuka krökning kantas av modern villabebyggelse från efterkrigstiden, uppblandad med småjordbruk och bostadshus från 1800-talet och början av 1900-talet. Där vägen tar slut öppnar sig storslagna vyer mot Svensbyfjärden och västra älvstranden. Utblickar som på ett pedagogiskt sätt tydliggör Öjebyns relation till älven som en viktig kommunikationsled under lång tid.

Söder om kyrkstaden, längs Öjagatan och Rågrindsvägen ligger äldre gårdsbebyggelse från

1800-talet sida vid sida med sentida bebyggelse från 1900-talet. Förtätningar har inneburit att det öppna odlingslandskapet kring vägen bebyggs med nya bostads- och industriområden, vilket gjort att den äldre bebyggelsens agrara koppling blivit otydlig. Nära bykärnan längs Öjagatan och början av Rågrindsvägen dominerar enplansvillor från 1960- och 1970-talen. Flerbostadshus i gult tegel i miljonprogramsområdet Linnéparken förstärker ytterligare platsens modernistiska karaktär. Egnahem från 1930- och 1940-talen utmärker sig med sin kvadratiske planform och ibland indragna placering i förhållande till vägen. Sammantaget skapas en heterogen vägmiljö med ett omväxlande arkitektoniskt uttryck. Längre från bykärnan efter Rågrindsvägen ligger flera äldre jordbruksfastigheter med timrade boningshus i en och en halv våning. På tomterna finns enstaka bevarade ekonomibyggnader. Här blir vägen smalare och bevarade björkalléer och stengärdesgårdar spelar viktiga roller som rumsskapare. Bebyggelsen tillsammans med den inramande grönskan skapar en harmonisk vägmiljö med krökta siktält.

I Korsningen Öjagatan – Håsselgränd ligger Håsselgård (Hessel 1:1) som uppfördes som länsfängelse på 1780-talet efter ritningar upprättade av Överintendentämbetet. Byggnaden har genomarbetade snickerier i portomfattning och fönsteröverstycken. På tomten finns ett tillhörande brygghus från 1700-talet. Granne med Håsselgård ligger en kakelugnsmakargård från 1800-talet med snickarglädje (Piteå Gammelstad 141:10). Båda byggnaderna är timrade i två fulla våningar

Uttryck för riksintresset - södra delområdet

och panelklädda. Med sina påkostade och välbevarade exteriörer blir de viktiga karaktärsskapande inslag i vägmiljön och vittnar samtidigt om en lång infrastrukturell kontinuitet. Björklunda (Öjebyns kyrkobord 1:3) är en av två bevarade prästgårdar i Öjebyn. Byggnaden har behållit sin ursprungliga placering och utseende. Den illustrerar på ett bra sätt berättelsen om Öjebyn som kyrkligt centrum i Piteå socken under flera århundraden och har därför en viktig kulturhistorisk relation till kyrkstaden.

Granne med Hässlegård ligger denna kakelugns-makargård. Höjd till två våningar på 1860-talet.

Björklunda representerar en viktig del av Öjebyns historia som kyrkligt centrum. Redan under 1700-talet användes byggnaden som komministerboställe och fungerade under en period även som prästgård.

Kustlandsvägen, vid nuvarande Rågrindsvägen. I den södra delen av undersökningsområdet har vägmiljön bibehållit en kulturhistorisk prägel. Äldre björkalléer ramar in vägmiljön och är viktiga förbindelselänkar mellan väg och bebyggelse.

Längs Kustlandsvägen ligger äldre gårdsmiljöer som understryker vägsträckningens historiska kontinuitet. Här syns gården Kullatorp med tillhörande uthuslänga. Öjebyn 35:58

Inbäddad i grönska. Hesselgård från 1780-talet är en del i en kulturhistorisk triad där även komministerbostället Björklunda från 1740-talet och en kakelugnsmakargård från 1800-talet ingår. Se bilder till vänster.

Centrala Öjebyn präglas av ett hårdare exploateringsstryck med en stor andel villor och flerbostadshus från efterkrigstiden uppblandat med äldre bebyggelse från 1800-talet.

Uttryck för riksintresset - Norra delområdet

Norra delområdet

Den norra delen av undersökningsområdet följer Kustlandsvägens sträckning genom dagens Öjagatan och Råggatan. I området ligger flera stora jordbruksfastigheter från 1800-talet. Redan i kartmaterial från 1600-talet framträder området norr om kyrkan som Öjebyns rikaste jordbruksmarker med flera gårdsplatser. Trots ett stort inslag av sentida villabebyggelse är exploateringstrycket mindre utpräglat här. Vägmiljön har fortfarande en bevarad koppling mellan bebyggelse och omgivande odlingslandskap. Här finns även undersökningsområdets största och bäst bevarade ekonomibyggnader.

Den större mangårdsbyggnaden (Öjebyn 31:15) byggdes 1865. Byggnaden har kraftfullt markerad frontespis i två fulla våningar med dekorativa snickerier i fönsteröverstycken och farstubro. Den fungerade under lång tid som gästgiveri och har av den anledningen en viktig historisk anknytning till landsvägen. På gården finns även en äldre uthuslänga. Även grannfastigheten (Öjebyn 31:38) från 1880-talet har en rik panelarkitektur och har hört till ett storjordbruk. Gårdsmiljön med stor bevarad ladugårdsbyggnad erbjuder vidsträckt utblick mot det omgivande landskapet.

I undersökningsområdets nordligaste del, där Öjagatan övergår i Råggatan, blir vägmiljön mer småskalig. Vägbanan blir mer kurvig och ett öppet kulturlandskap med inslag av lövskog breder ut sig. Här ligger även patron Hedkvist herrgård Villa Hede

(Öjebyn 66:1). Gårdsmiljön med tjänstebostäder och ekonomibyggnader illustrerar en viktig del av pitebygdens industrihistoria under 1800-talets senare del.

Gårdarna i norra delområdet är några av få inom riksintresset som har tydliga utblickar mot det hävdade jordbrukslandskapet. Bebyggelsens fria placering i landskapet och de stora ekonomibyggnader gör gårdsmiljöerna till pedagogiska uttryck för Öjebyns ställning som en gammal och viktig jordbruksbygd. Mangårdsbyggnadernas rika panelarkitektur har även ett tydligt samband med sågverksindustrins växande betydelse och utveckling i bygden. Platsens kulturhistoriska berättarpotential förstärks ytterligare av Kustlandsvägen, som i stort har kvar sin ursprungliga sträckning genom delområdet.

I norra delområdet finns några av Öjebyns största och mest välbevarade ekonomibyggnader. Här syns stor stenladugård från tidigt 1900-tal. Öjebyn 28:22

Den stora träbyggnaden uppförd 1865 har en viktig relation till Kustlandsvägen eftersom det under en period fungerade som gästgiveri. Öjebyn 31:15

Området erbjuder fortfarande tydliga utblickar mot det omgivande jordbrukslandskapet som tidigare omgav hela Öjebyn. Siktlinje 2 ●●●●●●●●

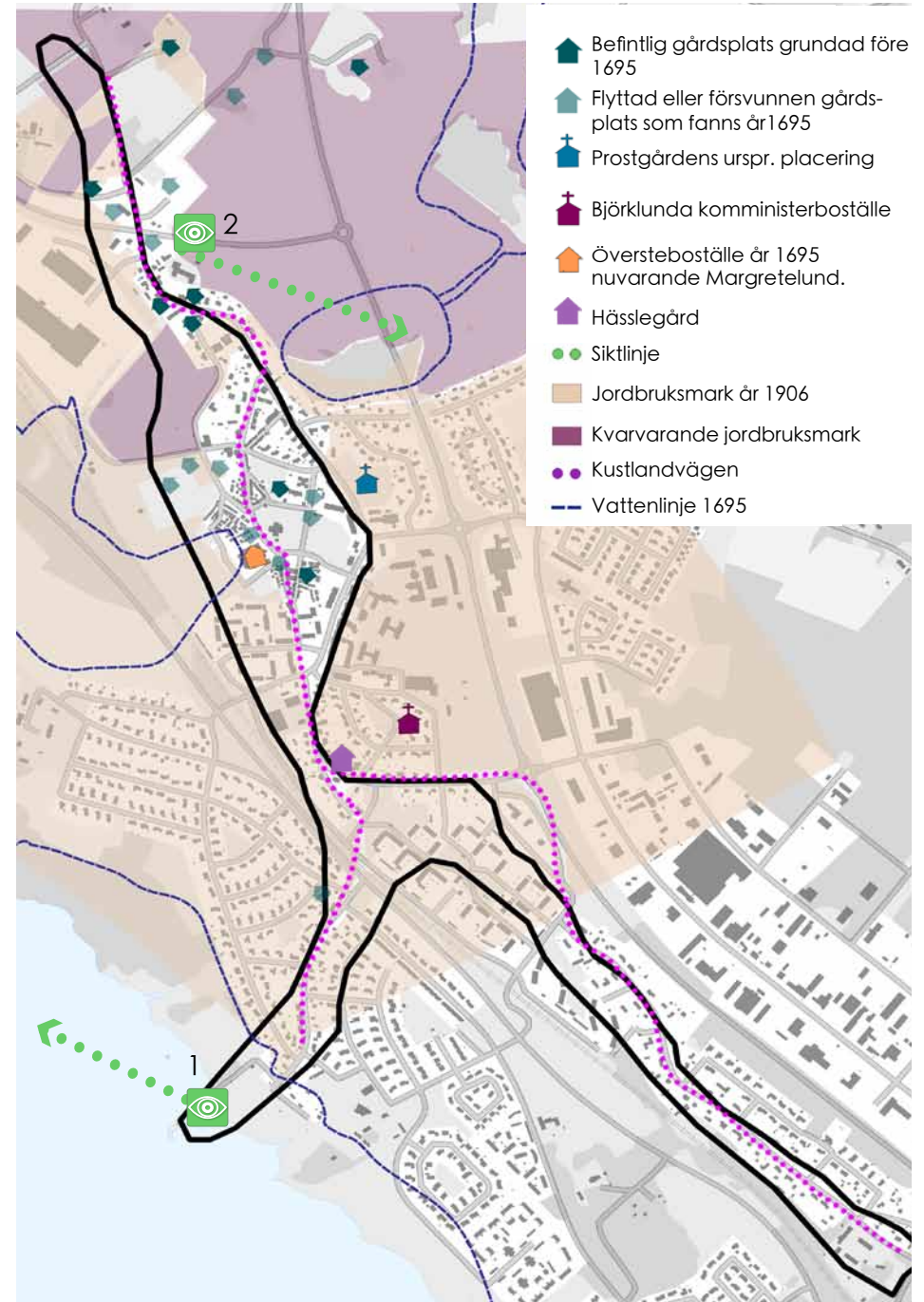
Uttryck för riksintresset- Delområden sammanfattning

Södra delområdet

- Området följer Kustlandsvägens sträckning längs nuvarande Öjagatan, Rågrindsvägen samt Båtskatavägen ner till Svensbyfjärden. Bebyggelsen är av blandad ålder och karaktär. Efterkrigstidens villor och flerbostadshus ligger sida vid sida med träbebyggelse från 1700- och 1800-talen vilket befäster bilden av Kustlandsvägen som en viktig förbindelseled under flera århundraden.
- Äldre gårdsplatser med timrade huvudbyggnader från 1700- och 1800-talen är viktiga som representanter för de funktioner: kyrkliga, juridiska och hantverksmässiga, som i äldre tid knöts till sockencentrat.
- Vidsträckta utblickar mot Svensbyfjärden har stora upplevelsemässiga kvaliteter. Platsen för det gamla färjeläget är samtidigt en viktig bärare av områdets kommunikationshistoriska berättelse.

Norra delområdet

- Området följer Kustlandsvägens sträckning längs Öjagatan och Råggatan och karaktäriseras av ett stort antal äldre jordbruksfastigheter. Här ligger några av Öjebyns äldsta gårdsplatser med mangårdsbyggnader i rik panelarkitektur samt flera tillhörande ekonomibyggnader.
- Redan vid slutet av 1600-talet var området norr om kyrkan etablerat som Öjebyns rikaste jordbruksmark, något som är avläsbart än idag.
- Vägmiljön erbjuder flera utblickar mot det omgivande odlingslandskapet som helt eller delvis försvunnit i resten av undersökningsområdet. Här återfinns en välbevarad kulturhistorisk koppling mellan väg, bebyggelse och omgivande landskap.

Uttryck för riksintresset - Kärnområdet / Planmönster

Planmönster

Öjeby kyrkstad har en organiskt och spontant framvuxen bebyggelsestruktur. Kyrkstugornas oregelbundna placering i förhållande till vägsträckningarna och till varandra skapar en gyttrig miljö som förstärker kyrkstadens ålderdomliga prägel. Planmönstret har liknats vid en medeltida bebyggelsestruktur men bör snarare betraktas som ett uttryck för en oreglerad bebyggelse, utan anknäpning till specifik tidsepok. Kyrkstugebebyggelsen ligger spridd i klungor längs de äldre vägsträckningarna kring kyrkan. Bebyggelsen längs nuvarande Arnemarksgatan framträder på en karta från 1649 som utflyttade kyrkstugor i samband med att köpstadsen etablering. Platsen illustrerar genom sitt perifera läge ett viktigt skede i kyrkstadens tidiga utveckling.

Kyrkstadens nuvarande utbredning och planmönster överensstämmer i stort med köpstadsen. Platsen är ett värdefullt och pedagogiskt exempel på hur städer och kyrkstäder kunde se ut i Övre Norrland under 1600-talet. Öst och nordöst om kyrkan vid nuvarande Borgarvägen och Gästgivaregatan är det brokiga planmönstret ersatt av en bebyggelsestruktur av sentida karaktär med raka gatuperspektiv. Bilanpassningen är utpräglad med stora parkeringsytor intill efterkrigstidens flerbostadshus. Kyrkstadens oregelbundna planmönster ger också upphov till spännande och oväntade rumsbildningar. Det inbjuder till ett spontant rörelsemönster genom kyrkstaden fullt av överraskningsmoment och ”dolda” platser, ett stort upplevelsemässigt värde i miljön.

Ovan och nedan t h:
Den täta och oreglerade planmönstret är ett av kyrkstadens största kvaliteter och mest utpräglade karaktärsdrag

Raka siktlinjer längs Gästgivaregatan med 1960-talets flerbostadshus i fonden.

De historiska vägsträckningarnas integrerade relation med kyrkstugebebyggelsen är tydlig i kyrkstaden. Finnngatan t v och Kustlandsvägen t h.

Uttryck för riksintresset - skala och siluett

Tripp, trapp, trull. Öjeby kyrkstad uppvisar en rik variation när det gäller kyrkstugornas höjd och volym. Sockenstugan från 1700-talet, längst till vänster i bild.

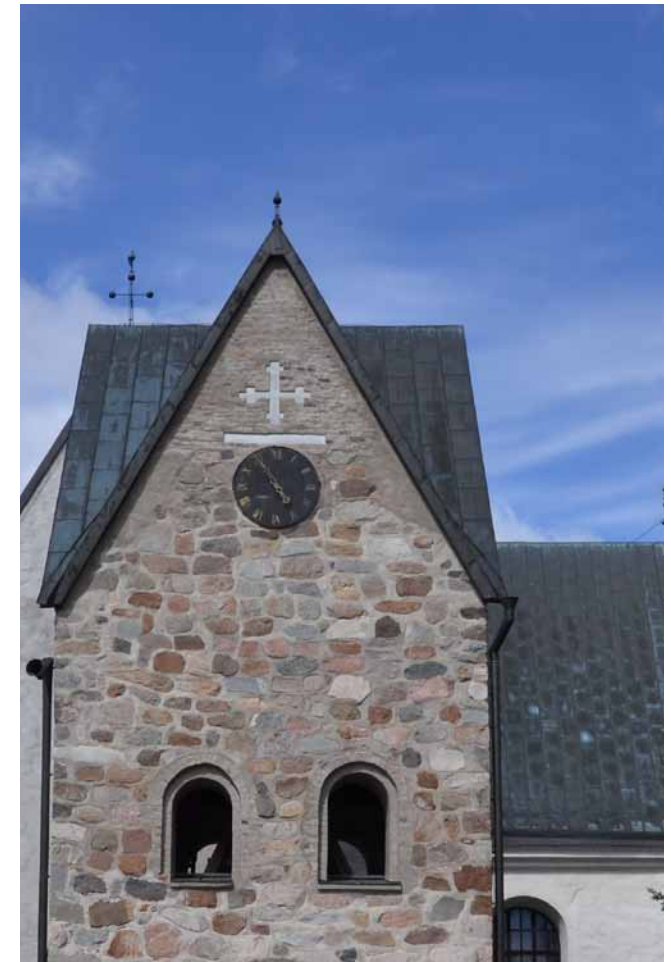
Variation i nockriktning, skala och volym ger Öjebyns kyrkstad sin speciella karaktär. Kyrkan tronar över kyrkstadsbebyggelsen på sitt höga läge i terrängen.

Skala och siluett

Öjeby kyrkstads unika karaktär skapas till stor del av kyrkstugornas varierande skalnivå. Många kyrkstugor är flerkammarstugor i två våningar, uppblandade med en- och tvåkammarstugor i en våning. Resultatet blir ett brokigt taklandskap med varierande nockriktningar och stor variation i hushöjder och husbredder. Trots kyrkstugornas inbördes volymvariationer binds de till varandra genom sin låga hushöjd, sina sadeltak och enkla utformning. Skorsstenarna är en viktig del av taklandskapet och samtidigt viktiga ur ett kulturhistoriskt perspektiv. De markerar kyrkstugornas funktion som bostäder vilket skiljer dem från stallar eller byggnader inom kyrkstaden med annan användning.

Kyrkan och klockstapelns dominerande ställning i miljön genom sitt upphöjda läge och monumentala utformning. De stora volymerna gör att kyrkstugornas småskalighet och pittoreska framtoning förstärks ytterligare. Kyrkans lökformade takryttare och tegelornerade gavelrösten blir ett frekvent fondmotiv när man rör sig i kyrkstaden. Siluetten har ett starkt identitetsskapande värde för Öjebyn och är samtidigt ett riktmärke som underlättar orienteringen, inom och utanför bykärnan.

Kyrkan och klockstapelns karaktäristiska spiror och takryttare har ett starkt identitetsskapande värde och är ett iögonfallande motiv när man rör sig i kyrkstaden.

Uttryck för riksintresset - Hantverk och byggnadsteknik

Hantverk och byggnadsteknik

Kyrkstugorna i Öjebyn är timrade och speglar en månghundraårig hantverkstradition i länet och för landet i stort. En betydande del av Öjebyns kyrkstugor saknar panel vilket innebär att spår och ledtrådar när det gäller byggnadsteknik, tillkomst och förändringar blir tydligt avläsbara. Påbyggda våningsplan, förnyade takkonstruktioner, timmerskarvningar och igensatta dörr- eller fönsteröppningar ger information om äldre tiders byggnadsteknik, materialval och livsvillkor. Okonventionella lösningar med återanvända byggnadsdelar förstärker kyrkstadens heterogena och tillfälliga karaktär.

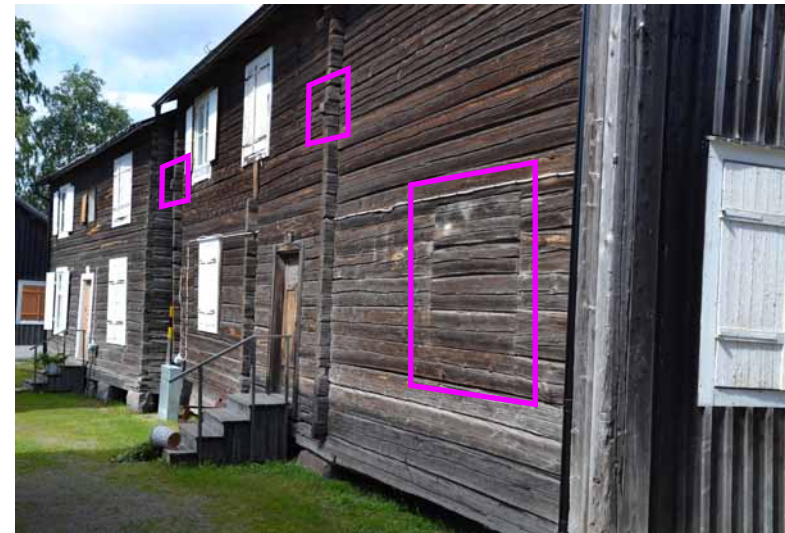
Inskriptioner i stockvarven visar att en stor andel av kyrkstugorna är flyttade, ibland flera gånger och återupptimrade på stället. En stor variation av knutar på kyrkstugorna ger en rik provkarta på timringsteknikens mångfald och är ett stort byggnadstekniskt värde. På några stugor förekommer ålderdomliga sexkantiga knutskallar som troligtvis tillhör de äldsta i Öjeby kyrkstad.

Hantverket fyller också en viktig upplevelsemässig kvalitet och ger upphov till en känsla av autenticitet. Spår efter timmermännens verktyg ger ytterväggarna ett individuellt och levande uttryck. Karaktäristiskt för kyrkstugorna i Öjebyn är de många dekorativa snickerier över fönster och dörrar som ytterligare bidrar till variationsrikedomen. Dörrarna är ofta omsorgsfullt utformade. Till skillnad från traditionella träbebyggelse i städer vetter kyrkstugornas dörrar mot gatan och blir en viktig del av kyrkstadens

unika karaktär. Dörrarnas mönster, konstruktion och detaljer som gångjärn, handtag och nyckelskyltar är viktiga för upplevelsen och för att uppskatta ålder. I Öjeby kyrkstad finns flera breda och låga bräddörrar med fiskbens- eller rombiskt mönster typiska för 1700-talet. Fönsterluckorna - kyrkstugornas kanske mest karaktäristiska byggnadsdel är viktiga som markörer för bebyggelsens tillfälliga karaktär och direkt länkade till det immateriella kulturarvet eftersom de, öppna eller stängda, markerar när kyrkstaden lever upp respektive ligger öde. Sammantaget illustrerar denna omsorg om snickerier, att ägandet av en kyrkstuga i historisk tid var förenat med status.

Byggnaden som kunskapskälla. Spår av timmermännens verktyg syns tydligt i de nakna timmerstommarna. Uppmärkta stockar berättar att stugan är flyttad. Kyrkstuga 181

Utstickande röstmödrar visar att kyrkstugan är påtimrad med en våning. Igensatta fönster eller dörröppningar är vanligt förekommande vilket kan betyda att kyrkstugan tidigare haft en annan funktion. Kyrkstuga 16

Fantasisfulla lagningar och underhållsåtgärder är en vanlig syn i Öjebyns kyrkstad och är viktiga uttryck för den tillfälliga användningen. Här syns hyvlade och sågade spån uppspikade på en gavelvägg. Kyrkstuga 90.

Ovan t v: I kyrkstaden finns flera ålderdomliga låga och breda bräddörrar. Dörren till kyrkstuga 87 har ett skuret rombiskt mönster typiskt för 1700-talet.

Ovan mitt: Vackert profilerad röstmoder. Kyrkstuga 278

Ovan t h: Ålderdomliga sexkantiga knutskallar på kyrkstuga 225. Förekommer även på bl.a. kyrkstuga 36 och 37.

Nedan t v: Dekorativa snickerier i fönsteröverstycken finns i relativt hög utsträckning i Öjeby kyrkstad. Det är ett viktigt estetiskt värde i miljön samtidigt som det illustrerar att ägandet av en kyrkstuga var förenat med status. Kyrkstuga 2

Nedan mitt: Omsorgsfullt utformade knutlådor där hörnets rundning skapas av 1/4 dels stock förekommer på flera kyrkstugor framförallt i kyrkstadens norra del. Kyrkstuga 177.

Nedan t h: Äldre fönsterbågar med handblåst glasrutor ger kyrkstugorna ett genuint levande uttryck och suddar ut gränsen mellan ute och inne. När fönsterluckorna står öppna skymtar livet i kamrarna. En levande blomma i fönstret. Människor samlade kring ett dukat bord. Kyrkstuga 151.

Uttryck för riksintresset - Materialverkan

Kyrkstaden präglas av sin varierade färgpalett. Förekomsten av stora kyrkstugor med flera olika ägare möjliggör stor materialrikedom på en och samma byggnad. Kyrkstuga 247.

Blandningen av panelade, opanelade, rödfärgade och ofärgade fasader är en viktig del av kyrkstadens heterogena karaktär.

T v: Naturligt åldrade material och traditionella pigment skapar trots variationsrikedomen en sammanhållen och väl avvägd kyrkstadsmiljö. Kyrkstuga 224.

T h: Kyrkan och klockstapelns tunga stenmurar ger tydlig monumentalverkan och kontrasterar mot den omkringliggande träbebyggelsen.

Materialverkan

Kyrkstugorna i Öjebyn uppvisar ett omväxlande val av material, färgsättning, yta och struktur. Det är en egenskap som är avgörande för upplevelsen av kyrkstadens brokighet och ålderdomlighet. Obehandlade timmerstommar och fasadpaneler har åldrats naturligt och skiftar i gråa och gulbruna nyanser. Som kontrast finns en stor andel kyrkstugor med rödfärgade paneler och vägg-timmer. En och samma kyrkstuga kan ensam uppvisa flera olika materialval och färgsättningar. Det vittnar om det delade ägandet som har en kulturhistorisk kontinuitet som går tillbaka minst till 1600-talet.

Taken är i regel lätta plåttak som understryker kyrkstugornas enkelhet. Några enstaka stall och kyrkstugor har traditionella stickspån eller bräddtak. Ibland ligger de kvar dolda under takplåten. Dörr- och fönstersnickerier är oftast målade med vit linoljefärg medan fönsterluckor och dörrar i huvudsak är målade med linoljefärger i ljus färgskala t.ex. kromoxidgrönt, koboltblått och ockratoner. Den permanenta bebyggelsen i anslutning till kyrkstaden inordnar sig i färgpaletten med ljusa fasadmaterial eller träpaneler i ljusa oljefärger eller falurött. Pigmenten är traditionella och förmedlar trots sin mångfald en harmonisk och sammanbindande upplevelse av kyrkstadsmiljön. Kyrkan och klockstapeln befäster sin dominans genom sina ärgade koppartak och tunga stenmurar, i tydlig kontrast till den omgivande enkla träbebyggelsen.

Uttryck för riksintresset - vägar

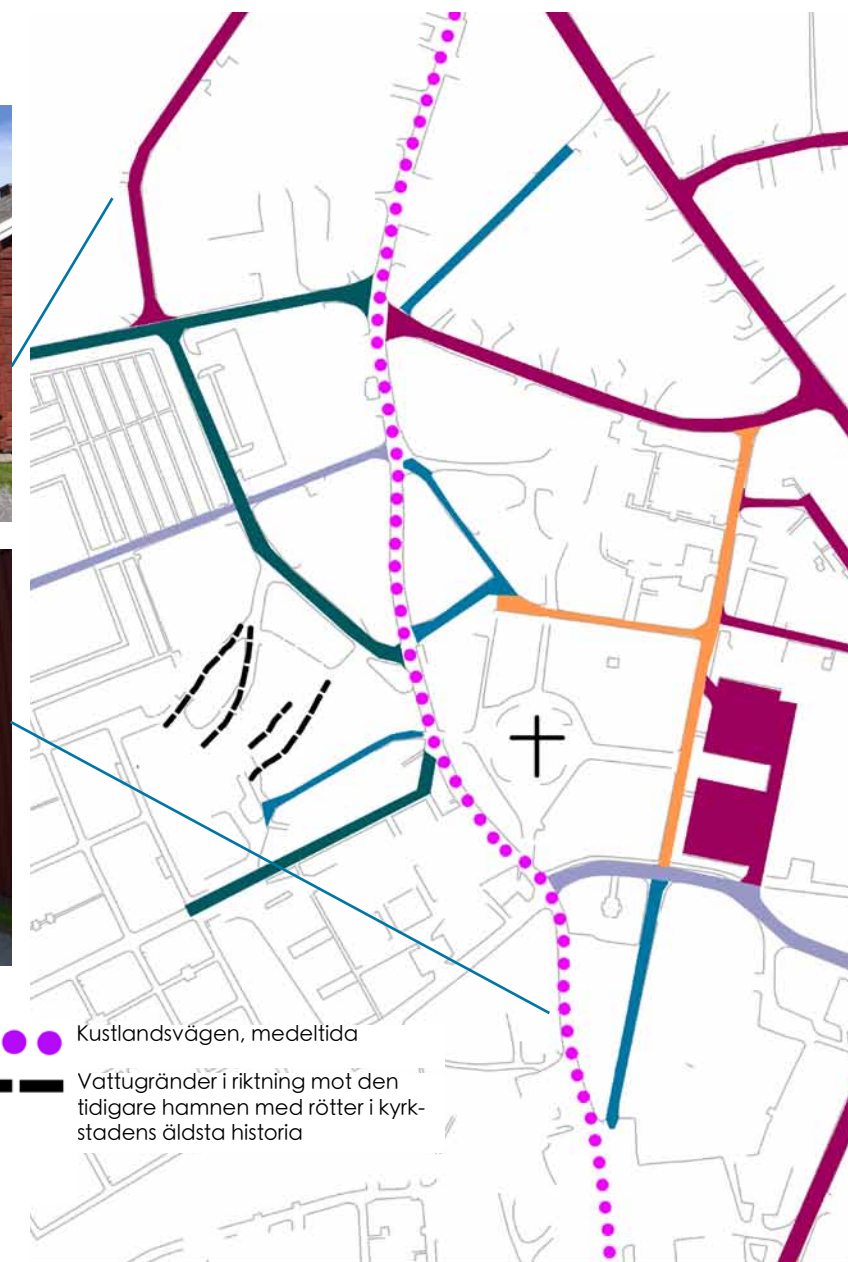
Vägar

Bebyggelsen ligger samlad i klungor vid sidan om och mellan infartsvägarna till kyrkstaden. Ett finmaskigt nät av namnlösa gator eller gränder mellan kyrkstugorna strålar ofta i riktning mot kyrkan. I västra delen av kyrkstaden leder "vattugränder" ned till kyrkogården och markerar genom sin riktning den gamla hamnen vid Avan. En stor del av dagens vägnät fanns redan under 1600-talet och följer platsens terräng. Den medeltida Kustlandsvägen motsvaras av Affärgatan som fortfarande har status som huvudstråk genom Öjebyn och kyrkstaden. Vägsträckningarna har ett starkt kulturhistoriskt värde genom att deras anslutning från byarna i socknen, styrt bebyggelseutveckling och planmönster i kyrkstaden. Gatunamn som Arnemarksgatan och Pitholmsvägen vittnar fortfarande om ett sådant bysamband. Många gator i kyrkstaden har asfalterats under 1900-talet. Stora asfaltsytor på flera ställen inom kyrkstaden upplevs idag som överdimensionerade. Arnemarksgatan samt det småskaliga och namnlösa vägnätet i kyrkstaden har behållit sin ursprungliga beläggning. Vägar av grus och upptrampade gräsytor bidrar till känslan av autenticitet samtidigt som det erbjuder ett varierat rörelsemönster. Kyrkstugornas fasader är placerade i liv med de mjukt svängda gatorna vilket skapar intima och inramade gaturum. I kyrkstadens östra del har vägnätet moderniserats och byggts ut under 1900-talet. Borgarevägen och Gästgivaregatan erbjuder långa och raka gatuvyer, liksom den mer trafikerade och bredare Öjagatan.

Vägnätets ålder

- Vägar tillkomna före 1649
- Vägar tillkomna före 1649 med delvis förändrade sträckningar
- Vägar tillkomna mellan 1804 - 1906
- Vägar tillkomna mellan 1906 - 1947
- Vägar tillkomna efter 1947

Uttryck för riksintresset - Bebyggelsens sammansättning

Bebyggelsens sammansättning

Kyrkstugebebyggelsen i Öjeby kyrkstad är upplandad med byggnader som till form och skala markerar en annan funktion. Bebyggelsen ger kyrkstaden ett större tidsdjup och skapar förståelse för kyrkstädernas mångsidighet och komplexitet. **Permanent bostadshus** av varierad ålder ligger integrerade bland kyrkstugorna. Det rör sig om gamla stadstomter, synliga ägostrukturer från tiden då kyrkstaden var integrerad i Piteå köpstad under 1600-talet. **Övrig bebyggelse i kyrkstaden nära knuten till kyrkan** är bl.a. likboden och Prostgården norr om kyrkan. Berättelsen om statsmaktens **skattemässiga inflytande** illustreras framförallt av Kronboden i slutet av Affärgatan. I korsningen Affärgatan - Västra järnväggsgatan och Kronbodsgatan ligger en grupp byggnader som är en rest från den glesa centrumbildning av **affärer och samlingslokaler** som tidigare låg utmed huvudstråket. Det är bykärnans enda samlade bebyggelsemiljö från tiden före 1930 som inte är kyrkstugor. Genom sitt formspråk med träpaneler målade i ljusa oljefärger skapas en intressant platsbildning i tydlig kontrast till de anslutande kyrkstugorna.

Den offentliga bebyggelsen i kyrkstaden manifesteras av biblioteket, f.d skolan, tillsammans med sockenstugan. Genom sitt skilda arkitektoniska uttryck markerar de en överordnad ställning. Biblioteket har ett monumentalt entréparti med en kolonnförsedd port. Samtidigt förhåller sig byggnaden ödmjukt till sin omgivning med ett flackt sadeltak som håller ned skalan.

Övrig bebyggelse med kyrklig funktion.

Permanent bebyggelse belägen på gamla stadstomter från 1600-talet.

Kommersiell bebyggelse och samlingslokaler etablerade från slutet av 1800-talet och framåt.

Bebyggelse med kameral funktion nära knuten till statsmakten.

Offentliga byggnader med utbildningsmässig och politisk funktion

Likboden, 1741.

Prostgården, 1700-tal. Öjeby 45:10

Sockenstugan, 1700-tal. Bibliotek f.d. skola byggd 1846. Öjebyns kyrkovall 1:1, Piteå Gammelstad 9:1

Gästgiveriet, troligen 1700-tal. Öjeby 83:1

Den s.k. Storkyrkostugan. Öjeby 54:2

Kronboden, 1700-tal. Öjeby 83:18

Från vänster: Öjebyns biograf, Mode Johnssons IOGT/NTO, 1930. Öjeby 34:31 och Gyllenbåges. Öjeby 35:35, 35:33 och 34:5

Uttryck för riksintresset - Grönytor

Grönytor

Gröna gårdsrum är karaktäristiskt för Öjeby kyrkstad. Gårdsrummen är dels ett resultat av en organisk bebyggelseutveckling, dels uppkomna genom rivningar av stallar som skapat luckor mellan kyrkstugorna. Dessa **intima och oregelbundna rumsbildningar** i kyrkstadsmiljön har potential för såväl socialt samliv som avskildhet. Enkla gräsytor mellan kyrkstugorna utan växtlighet, har en historisk tradition i kyrkstaden och är viktiga för förståelsen av den tillfälliga användningen.

De **större sammanhängande grönytor**na inom kyrkstaden finns öster om kyrkan framför biblioteket, söder respektive norr om Kronbodsgatan samt vid Avan. I flera fall rör det sig om **äldre jordbruksmark som hållits öppen minst sedan 1600-talet och aldrig bebyggt**. Bibliotekets status som offentlig byggnad med frilagd placering upprätthålls av den omgivande grönytan som förstärker träbyggnadens monumentalitet. Det lågt belägna landskapsavsnittet nedanför Margretelund markerar gamla Avan, den tidigare hamnen för Öjebyn och Piteå gamla stad.

De större sammanhängande grönytorna inom kyrkstaden ligger på platser som gränsar till modern bebyggelse i bykärnan. De blir därför viktiga buffertzoner som bevarar en sammanhållen historisk miljö utan störande inslag. De vidmakthåller samtidigt, om än i begränsad utsträckning, känslan av öppet landskap som långt in på 1900-talet präglade kyrkstadens omgivningar.

 Gröna gårdsrum mellan kyrkstugorna. A, B, C. Gårdsrummen är en viktig del av kyrkstadens unika karaktär.

Grönyta som markerar äldre jordbruksmark som hållits öppen sedan 1600-talet. **D:** Här syns det gröna stråket invid Arnemarksgatan.

E: Grönytorna fungerar ofta som buffertzoner mellan kyrkstaden och anslutande modern bebyggelse. Öppen plats framför bibl. f d skolan uppförd 1846. Tidigare jordbruksmark.

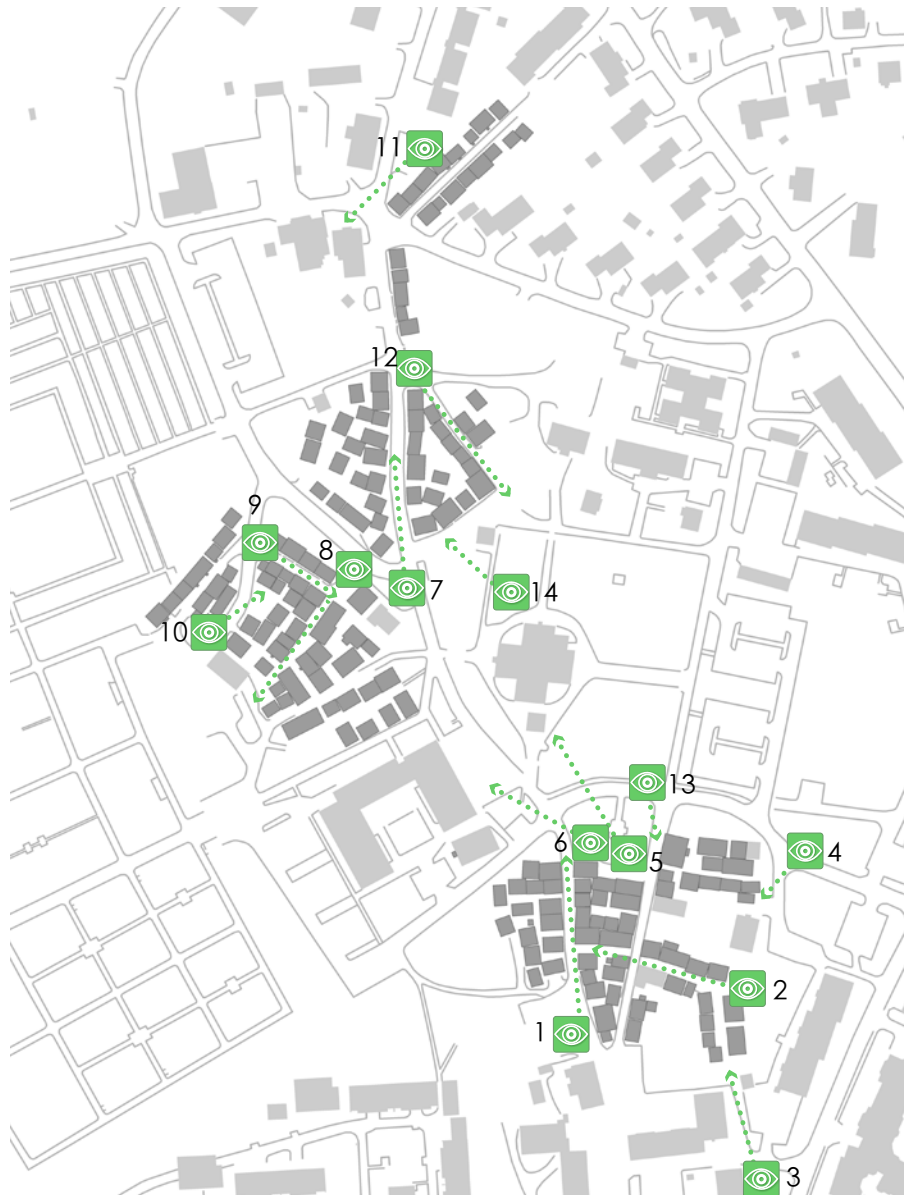

Parkmark. **F:** Solanderparken som invigdes år 2000 är en grön oas mitt bland kyrkstugorna. En av få platser inom kyrkstaden där besökaren kan slå sig ned för en stunds eftertanke och reflektion, eller bara en kopp kaffe.

Större sammanhängande grönyta **G:** Sydost om kyrkan ligger en av kyrkstadens sammanhängande grönytor som markerar det tidigare marknadstorget. Ofta fungerar dessa gröna rum som viktiga buffertzoner till anslutande modern bebyggelse i centrala Öjebyn.

Uttryck för riksintresset - värdebärande siktlinjer/vyer

Siktlinjer och vyer - introduktion

Siktlinjer och gatuvyer runt om i kyrkstaden bär var för sig på viktiga delar av de kulturhistoriska berättelser som Öjeby kyrkstad kan illustrera. Här lyfts ett urval fram som konkreta exempel på områdets riksintressanta egenskaper. Siktlinjerna ger en övergripande bild av hur olika platser inom kyrkstaden samaspelar med varandra och med sin närmaste omgivning. De ger en översiktlig bild av platsens karaktär och pekar på likheter, skillnader och kontraster samt den fysiska miljöns upplevelsemässiga kvaliteter.

Uttryck för riksintresset - värdebärande siktlinjer/vyer

1. Vy längs nuvarande Affärsgatan (Kustlandsvägen) i södra delen av kyrkstaden. Tydlig entrépassage med mjukt svängd siktlinje. Vägens status som huvudstråk genom kyrkstaden markeras genom gatubreddens samt kyrkan och klockstapelns centrala fondmotiv. Klockstapelns gråstensmur tillsammans med stugornas ofärgade fasader ger gatumiljön en ålderdomlig prägel som delvis störs av illa anpassade farstubroar.

2. Vy längs namnlös väg i kyrkstadens sydöstra del. Intimt gaturum med stor variation i materialverkan och skala. Kyrkstugornas förskjutna placering till varandra och till gatulivet skapar ett oregelbundet och gyttrigt gaturum. Opanelade flerkammarstugor i två våningsplan kontrasterar mot kyrkstugor i ett plan med rödfärgad panel. Längre bort anas Kustlandsvägen som skär genom den täta bebyggelsen.

3. Vy från Öjagatan mot kyrkstaden. Det moderna samhället kryper nära in på den medeltida kyrkplatsen. En dramatisk kollision av stilar, byggnadsvolymer och material. Råta vinklar i modernismens bebyggelse och gatunät står i kontrast till kyrkstadens oregelbundna taklandskap. Ett taklandskap som accentueras av kyrkstugornas skorstenar som avtecknar sig mot himlen. Kyrkspiran är ett tydligt riktmärke även på avstånd.

4. Vy från Tingshusgatan söderut. Möte mellan kyrkstugor och insprängt bostadshus med arkitektur från skilda stilepoker. Den ranka kyrkstugans gavel markerar en tydlig gräns till grannfastigheten och leder blicken in mot den smala gränden mellan kyrkstugorna. Bostadshusets tegelfasad, stora volym och flacka sadeltak skvallrar om funktionen och gör inget försök att smälta in bland kyrkstugorna.

5. Vy från Kungsstenen mot kyrkan. Öppen plats som ramas in av stora barrträd och markerar platsen för det tidigare marknadstorget. Läget skapar stegrande effekt som förstärker upplevelsen av stenkyrkans monumentalitet.

6. Vy från marknadstorget mot minnesstenen i marmor från 1750-talet och församlingsgården. Öppen plats där Kustlandsvägen, dagens Affärsgatan, tydligt anger den huvudsakliga rörelseriktningen genom kyrkstaden.

7. Vy längs nuvarande Affärsgatan norrut. Tydligt definierat öppet gaturum. Det heterogena uttrycket skapas i huvudsak genom variationen inockriktningarna där kyrkstugorna växelvis vänder gavel eller långsida mot gatan. I siktältets utkanter skimtar gästgiveriet och Gyllenbåges lanthandel med tydligt avvikande formspråk som markerar annan funktion.

8. Vy längs en av "vattugränderna" i västra delen av kyrkstaden. Intimt och snävt gaturum med bebyggelsen tätt in på gatulivet. Kyrkorna följer grändens krökning. Den tydliga riktningen ner mot kyrkogården i sluttande terräng markerar den historiska vattenlinjen och den gamla hamnen. Upptrampade spår i gräset och avsaknaden av asfalt förstärker den organiska prägel.

Uttryck för riksintresset - värdebärande siktlinjer/vyer

9. Vy längs namnlös väg i kyrkstadens nordvästra del. Småskaligt, smalt gatuumråde med ålderdomlig prägel som förstärks av den enkla vägbeläggningen av grus. Sammanhängande miljö av rödfärgade stugor skapar homogent uttryck. Gatans mjuka svängning följer terrängskillnaderna i riktning mot kyrkan. Kyrkans gavelmotiv och spira skymtar i fonden.

10. Vy längs namnlös väg i kyrkstadens nordvästra del. Här syns två stallar på varsin sida av kyrkstugan. Stallen utmärker sig genom lägre takhöjd och avsaknad av fönster och skorsstenar. Idag finns enbart ett fåtal stallar i kyrkstaden. De flesta återfinns i denna del av kyrkstaden. Här framträder en glimt av bebyggelsens ursprungliga sammansättning i Öjeby kyrkstad.

11. Vy mot korsningen Affärgatan – Järnvägsgatan i norra delen av kyrkstaden. Spännande möte mellan kyrkstugebebyggelsen och äldre affärs- och samlingslokaler från tidigt 1900-tal som lagts som en ny årsring till kyrkstaden. Här skapas en väl avgränsad och spännande platsbildning där småskaliga stugor längs Arnemarksgatan möter större proportioner, ljusa oljefärger och rik snickeridekor.

12. Vy längs Finngatan mot kyrkan. En av kyrkstadens mest homogena gatumiljöer med enhetlighet i skala ochnockriktning. Kyrkstugornas längsida och ingång vetter mot gatan. Gatan strålar med tydlig riktning mot kyrkan.

13. Vy från sockenstugan ner mot sockengränd. Sockenstugan utmärker sig genom sin stora volym och fönsterplaceringen skvallrar om den stora samlingsalen på andra våningen. Intilliggande stugor har omsorgsfullt utformade fönsteröverstycken och rödfärgad panel som befäster gatans status som central punkt i kyrkstaden.

14. Vy från kyrkogården intill kyrkan åt nordväst. Gravvårdar i gjutjärn från 1800-talet dominerar den äldsta kyrkogården och skapar en sammanhållen miljö med en begränsad tidsepok i centrum. (Tidigare har det naturligtvis förekommit även andra typer av gravvårdar invid kyrkan från flera olika epoker). De svarta gjutjärnskorseten samspelar rofyllt med kyrkotomtens grönska, muren i natursten och de ofärgade kyrkstugorna i norr.

Det immateriella kulturarvet - en levande kyrkstad, är en avgörande del av kulturmiljön i Öjebyn. Att upprätthålla kyrkstugornas tillfälliga användning och kontinuerliga underhåll är en av de största och viktigaste utmaningarna för framtiden. Stolt ägare till kammare i kyrkstuga 169.

